

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Bakalaureusetöö

**Rahvusliku, regionaalse ja Euroopa identiteedi pingeväli
Václav Haveli ja Lennart Meri publitsistikas aastatel 1989-
2004**

Autor: Kirke Katariina Siimso

Juhendaja: Eva Piirimäe, PhD

Tartu 2021

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad, ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Kirke Katariina Siimso, 16.05.2021

Kaitsmine toimub/kuupäev/ kell
...../kellaeg//aadress/ auditooriumis
...../number/.

Retsensent: /nimi/
(...../teaduskraad/), /amet/

Lühikokkuvõte

Antud töö eesmärgiks on uurida, kuidas endistes kommunistliku bloki riikides mõtestati taasiseseisvumise järgset rahvusliku, regionaalse ja Euroopa identiteedi suhteid. Töö uurib nimetatud küsimust Tšehhi ja Eesti Vabariikide esimeste presidentide Václav Haveli ja Lennart Meri näitel, analüüsides kahe presidendi ning mõtleja avaldatud artikleid ning peetud kõnesid aastatel 1989-2004.

Töö eesmärgiks oli leida vastus küsimusele, kuidas Havel ja Meri panid omavahel koostoimesse rahvusliku-, regionaalse- ja Euroopa identiteedi ning kuidas Tšehhi ja Eesti end Euroopa suhtes positioneerisid. Uurimismeetodina on töös kasutatud diskursusanalüüsi, keskendudes peamiselt võrdlusele. Esimeses osas visandatakse praktiline raamistik, milles töö peategelased – Havel ning Meri – tegutsesid, andes ülevaate Euroopa laienemisprotsessist 1990ndatel ning pildi debatist Euroopa identiteedi ümber. Teine peatükk rekonstrueerib Haveli vaated, ning kolmas Meri omad. Neljas peatükk keskendub kahe presidendi tööde analüüsile ning võrdlusele, tuues välja Eesti ja Tšehhi nägemuste sarnasused ning erisused.

Uurimistöö tulemusena selgus, et Havelil ning Meril olid suhteliselt sarnased vaated euroopluse küsimustes. Mõlemad soovisid selgelt säilitada nii oma rahvuslik, regionaalne kui Euroopa identiteet. Euroopa identiteet ja Euroopasse kuulumine põhinevad mõlema presidendi jaoks eelkõige euroopalikel väärtustel, mis põhinevad austusel indiviidi õiguste vastu, demokraatlike institutsioonide kaitsmisel, kodanikuühiskonna edendamisel ning õigusriigil. Euroopa integratsioonile ning Euroopa Liidule jagus mõlemal presidendil aga kriitikat ning oli suur tahe panna lääneriike mõistma Ida- ja Kesk-Euroopale osaks saanud kannatusi. Ajalises plaanis presidentide vaadetes sisulist muutust ei toimunud, küll aga muutus veidi kõnede fookus sõltuvalt kõne pidamise kohast ja publikust, kellele esineti. Integratsioonist räägiti rohkem kõneldes teiste postkommunistlike riikidega, lääneriikidega rääkides oldi aga kriitilisem.

Sisukord

Lühikokkuvõte	3
1 Euroopa Liidu laienemine ja Euroopa identiteet	8
1.1 Euroopa Liidu integratsioon ja laienemine	8
1.2 Küsimus Euroopa identiteedist.....	11
2. Václav Haveli tekstide analüüs	13
2.1 Euroopa kui selline ja läänelikud väärtused.....	13
2.2 Euroopa integratsioon ja probleemid Euroopas	16
2.3 Euroopa ülesanne ja uus maailmakord	18
2.4 (Euroopa) identiteet ja selle olulisus	19
3. Lennart Meri tekstide analüüs.....	22
3.1 Eesti ja Euroopa	22
3.2 Ebavõrdne kohtlemine ajaloos ja skeptitsism Euroopa suhtes.....	25
3.3 Euroopa integratsioon ja probleemid Euroopas	26
3.4 Identiteediküsimus	29
4. Eesti ja Tšehhi: võrdlev analüüs	31
4.1 “Naasmine Euroopasse”	31
4.2 Euroopa identiteet ja Euroopa integratsioon.....	32
Kokkuvõte	37
Kasutatud kirjandus.....	38

Sissejuhatus

Vaevalt on kunagi eksisteerinud ühte ja ainuvaldavat ettekujutust Euroopa identiteedi alustest. Samas oli Euroopa Liit (EL) (algsetl: Euroopa Ühendus(ed)) sündinud II maailmasõja kogemuse järel ning riike ühendas ühine soov vältida taoliste verevalamiste kordumist. Kuid just 1970ndate rahvusvaheliste pingete (naftakriis, dollari langus) valguses hakati mõtlema Euroopa identiteedile, sest taheti säilitada stabiilne maailmakord, mille keskmes oleks Euroopa (Strath, 2004; 18). Vajadus Euroopa identiteediks kerkis seega just kriisi ja raskuste taustal, ilmestades, kuidas kriisi ajal pöörduakse identiteedi poole, mis mobiliseeriks inimesi vana maailmakorra kaitsmiseks. Külma sõja järgsed Euroopa Liidu laienemise ideed avasid aga hoopis uue peatüki Euroopa identiteedi mõtestamisel. Kas ja kuivõrd toimuks uus laienemising ühiste “Euroopalikest väärtuste” ja “läänelike väärtuste” alusel?

Postkommunistlikud riigid pidid kombineerima tugeva rahvusidentiteedi, mis aitas taasluua iseseisvat riiklust, Euroopa identiteediga. Oma rolli mängis ka regionaalne identiteet, selle puhul omakorda hiljutine ajalooline kogemus “Idablokis” ning ajalooliselt pikem Kesk-Euroopa mõiste ja Balti regioon. On küsitav, mil määral nende kolme identiteeditüübi kombineerimine reaalselt võimalik on, sellest tulenevalt ka Euroopa integratsiooni edukuse võimalikkus. Kas on võimalik ühendada rahvuslikku ja Euroopalikku identiteeti ning milliseid kompromisse nende ühendamine nõuab? Töö uurib, kuidas käsitlesid Tšehhi ja Eesti riigipead ise oma sõnavõttudes rahvusliku ja euroopaliku identiteedi küsimust ning kuivõrd mängisid nendes käsitlustes rolli kahe riigi pikemad ajaloolised arenguliinid. Missuguseid kompromisse pidasid nad vajalikuks ja võimalikuks ning kuidas nägid nad laiemalt EL-i tulevikku? Kuidas suhestuti Lääne ning Euroopa Liiduga ning millel põhines nende jaoks eurooplus ja Euroopasse kuulumine

Kas nad edastasid erinevatel tasanditel (kodumaises ja EL kontekstis) samu sõnumeid või kujundasid neid vastavalt publiku ootustele?

Töö analüüsib eelpüstitatud küsimusi kahe postkommunistliku riigi põhjal - Eesti ja Tšehhi näitel. Töö keskendub endise Tšehhi presidendi ja kirjaniku, Václav Haveli ning taasiseseisvunud Eesti esimese presidendi, Lennart Meri kõnedele ja kirjutistele Euroopluse teemadel aastani 2004, mil mõlemad riigid Euroopa Liiduga liitusid. Uurimus algab aastaga kui Václav Havel valiti Tšehhi presidendiks (1989) ning lõpeb aastaga, mil Eesti ja Tšehhi liitusid Euroopa Liiduga (2004).

Varasemalt on Václav Havelit, tema tööd ning mõtteid, poliitilise mõtlejana ning presidendina võrdlemisi palju uuritud (nt Benhabib & Eich 1973; Baer 2000; Ditrych & Handl & Hynek & Strítecký 2013). Meri töid, kes tuntud peamiselt presidendi ning filmi- ja kõnemehena, nii palju vaadatud ei ole (nt Kuus 2002; Feldman 2001; Käkönen 2013). Mõlemat presidenti on aga mainitud mitmetes uurimustes, kus analüüsitud 1990ndatel toimunud Euroopa Liidu laienemist või postkommunistlike riikide identiteedipoliitikaid (nt Kuus 2007; Moisio 2002; Mälksoo 2009). Nendes töödes on aga mõlemat mõtlejat vaid möödaminnes sisse toodud kui ühtedena mitmetest postkommunistlike riikide näidetest. Küll aga on Maria Mälksoo hiljuti avaldanud artikli, mis pühendatud just Meri ja Haveli uurimisele kui Ida vaatepunkti esindajatele Euroopa identiteedi ja mälu muutustes (Mälksoo, 2021). Fakt, et antud uurimusega sarnasel teemal on äsja avaldatud teadusartikkel, näitab teema aktuaalsust.¹

Käesolev töö eristub varasematest töödest eeskätt kahes aspektis. Esiteks on varasemad tööd kirjutatud vahetult kirjeldatud ajaperioodi lõpul (Kuus 2002; Feldman 2001 jne). Teiseks keskendub antud töö põhjalikumalt käsitletavate autorite Euroopluse-teemaliste käsitluste rekonstrueerimisele ja analüüsile. Uurimus ei keskendu vaid ühele riigile, vaid panustab tänapäevalgi äärmiselt aktuaalsesse arutellu võrdleva analüüsiga kahe riigi intellektuaalide nägemustest Euroopa identiteedist. Seega seisneb antud uurimuse panus diskussiooni just Haveli ja Meri põhjalikumas uurimises Ida- ja Kesk-Euroopa esindajatena Euroopluse küsimuses, pannes need kaks - mitmeski mõttes sarnast - presidenti omavahel mõttelisse dialoogi.

¹ Kuivõrd artikkel on ilmunud käesoleval aastal ning autor sai sellest teadlikuks vaid nädal enne lõputöö esitamist, ei ole suurem suhestumine Mälksoo tõlgendusega võimalik.

Euroopa Liidu meeleolude käsitlemisel on teadlased lähtunud erinevatest vaatepunktidest, antud töö võtab aluseks spetsiifiliselt konstruktivistliku käsitluse. Uurimismeetodina on kasutatud diskursusanalüüsi, keskendudes peamiselt just võrdlemisele. Diskursusanalüüs tegeleb sellega, kuidas kasutatakse keelt, et kujutada reaalsust ja konstrueerida arusaamu sotsiaalsest maailmast, analüüsides nii tekstides öeldut kui mitteöeldut (Kalmus, 2015). Van Dijk (2005) on diskursusanalüüsi defineerinud kui (nagu viidatud Kalmus & Siibak) teksti ja kõne tegelike struktuuride süstemaatilist, üksikasjalikku ja teorial põhinevat analüüsimist, eesmärgiga seletada tekstiloo- ja kõnestrategieid, mida tegelikult sotsiaalses kontekstis ellu viiakse – luuakse, kasutatakse ning tõlgendatakse (Kalmus & Siibak). Klassikalisteks diskursusanalüüsi meetoditeks on lisaks võrdlemisele näiteks ka detailide esiletõstmine, subjektipositsioonide analüüs, multivokaalsuse analüüs ja diskursuste eristamine (Kalmus, 2015).

Sellest tulenevalt suhestub diskursusanalüüs selgelt ka konstruktivismiga, mille järgi meie keel ja mõtlemisviisid konstrueerivad reaalsust ja sotsiaalset keskkonda, millega suhestudes omakorda kujuneb meie sisemine enesepilt. Empiirilise materjalina kasutab uurimus Václav Haveli ja Lennart Meri Euroopa, Euroopa integratsiooni ja läänelike väärtuste kohta käivaid kõnesid ja avaldatud artikleid aastast 1990 kuni 2004. Sellele materjalile on iseloomulik just selle materjali vahetus ja ajalooline kontekst - töö analüüsib tekste just sellisena nagu riikide presidendid neid sõltuvalt publikumist ja toimunud sündmustest avaldasid, peegeldades ausalt riigis ja Euroopas valitsenud õhkkonda, pingeid ja erinevaid vaatepunkte.

Uurimuse esimene peatükk annab ülevaate Euroopa Liidu laienemisest ning teoreetilise pildi Euroopa identiteedi küsimusest. Teine peatükk annab ülevaate Václav Haveli vaadetest ja avaldistest läänelike väärtuste, Euroopa integratsiooni, Euroopa Liidu ja Euroopa identiteedi teemadel. Töö kolmas peatükk tutvustab Lennart Meri vaateid samadel teemadel: Euroopalikud väärtused, ebavõrdne kohtlemine ajaloos, Euroopa integratsioon ja Euroopa Liit ning vajalikud muudatused selles. Neljas, ning viimane peatükk, koosneb võrdlevast analüüsist kahe riigi nägemusest Euroopast ja selle identiteedist ning kolme identiteeditüübi koostoimest, tuues välja erinevused ja sarnasused kahe riigijuhi nägemustes antud küsimustes.

1 Euroopa Liidu laienemine ja Euroopa identiteet

Küsimus sellest, kes on eurooplane ja kuhu täpselt tõmmata Euroopa piirid erinevates valdkondades, on keeruline. Küsimus selle häguste piiridega üksuse ühisest identiteedist on aga veelgi keerulisem. Lisaks muudele laienemisega kaasnevatele probleemidele tekkis küsimus, keda saab määratlada piisavalt eurooplasena, et seda riiki oleks sobilik Euroopa Liitu vastu võtta ja “meieks” pidada.

Antud peatükk selgitab töö kangelaste tegutsemisraami - millises olukorras nemad oma visiooni visandasid.

1.1 Euroopa Liidu integratsioon ja laienemine

Pärast Berliini müüri langemist 1989. aastal oli Euroopal võimalus varasemalt kaheks jagatud maailm taas kokku liita ning taasühendada kõik liberaaldemokraatlike vaadetega riigid. Seega tekkis pärast NSV Liidu lagunemist ning Euroopat kaheks jaganud raudse eesriide langemist surve ka Euroopa Liidu laienemiseks (Ehin, 2018; 362). Moravcski ja Vachudova (2003) on oma uurimuses öelnud, et Lääs veenis iseend pühendumata sellele, et võtta vastu nendega samu liberaalseid väärtuseid jagavad riigid (Moravcsik & Vachudova, 2003; 49). Pärast raudse eesriide langemist, hoolimata uute riikide vastuvõtmise kulukusest, mängiski laienemise juures peamist rolli just riikidevaheline idealism (Moravcsik & Vachudova, 2003; 50). Selline retooriline idealism sai õitseda ka selle tõttu, et laienemise mõju ei olnud väga suur, 10 uut liikmesriiki moodustades vähem kui 5% EL-i senisest SKP-st. Idealismile andis hoogu juurde ka pikemas plaanis saadav rahaline kasu ning lootus saavutada suurem geopoliitiline roll (Moravcsik & Vachudova, 2003; 50).

1992. aastal Maastrichti lepingu allkirjastamisega nimetati endine Sõe- ja Teraseühendus ümber Euroopa Liiduks, millega kaasnes ka Euroopa integratsiooni politiseerumine (Ehin, 2018; 361). 1993. aasta juunis, Kopenhaageni tippkohtumisel, deklareeris Euroopa Nõukogu, et neist Ida- ja Kesk-Euroopa partnerriikidest, kes seda soovivad, saavad Euroopa Liidu liikmed (sh Eesti ja Tšehhi vabariigid) (European Commission, 2001; 4). Kuid kohtumisel määrati ka tingimused (nn Kopenhaageni kriteeriumid), millele liikmeks võetavad riigid peavad vastama, et Liitu sisse pääseda (Ehin, 2018; 362).

Pärast raudse eesriide langemist hakati ka oluliselt rohkem tähelepanu pöörama Euroopa riikide integreerimisele, millele varem niivõrd suurt rõhku ei olnud pandud. 1989. aasta 20. oktoobril toimunud loengus Euroopa Kolledžis kommenteeris Helmut Kohl (nagu viidatud Burgess, 2000) toimunud muutuseid Kesk- ja Ida-Euroopas ning sellest tulenevaid Euroopa Liidu plaane, öeldes, et Euroopa on rohkem kui 12 Euroopa Kogukonna riiki ning eesmärgiks on Euroopa poliitiline ühendamine (Burgess, 2000; 191). Kohli sõnul on sündmused Kesk-, Ida- ja Kagu-Euroopas, teinud neile selgeks, kuidas just ühine välispoliitika on ainuke võimalus Euroopa ühendamise protsessi tugevdamiseks ja jätkamiseks. (Burgess, 2000; 192).

2001. aastal Euroopa Komisjoni poolt välja antud dokumendis nimetati Liidu laienemist ajalooliseks võimaluseks, kohustuseks ja prioriteediks (European Commission, 2001; 2). Samas nenditakse, et kuigi palju on juba saavutatud, siis mitmeid väga märkimisväärseid pingutusi on vaja veel teha, protsess ise on aga pöördumatu ning laienemise kasud on juba nähtaval (European Commission, 2001; 2). Konkreetse laienemise ajalooline eesmärk on edendada kontinendi integratsiooni rahulike meetmetega, laiendades stabiilsuse ja õitsengu tsooni uute liikmete jaoks (European Commission, 2004; 4). Kuigi EL on ajaloos ka varem edukalt laienenud, oli antud laienemine aga täiesti pretsedenditu, seda just oma ulatuse ja erinevate kandidaatide arvu, erinevate rikkuse tasemete ja populatsioonide poolest (European Commission, 2004; 4).

Kuigi Liidu laienemisega kaasnevad ka suured majanduslikud kasud, tähendas see laienemine eelkõige Euroopa riikide suuremat integreeritust. Nende Euroopa riikide kokku toomist, kes jagavad ühiseid väärtuseid ja eesmärke, kuid kes olid kunstlikult üksteisest lahutatud suurema osa viimasest sajandist (European Commission, 2004; 27). “See panustab meie Kontinendi taasühinemisesse” (European Commission, 2004; 27).

Laienemise protsessi alguses olid kõik osapooled protsessi suhtes optimistlikud. Bardi, Rhodes ja Nello (2002) toovad oma uurimuses välja, kuidas 90ndate esimeses pooles olid enamikel juba eksisteerivatel liikmeriikidel laienemise suhtes positiivsed tunded, sest laienemisega eeldati kaasnevat stabiilsuse suurenemist ja rahvusvahelise julgeoleku paremat tagamist, majanduslikud teemad olid sel ajal teisejärgulised (Bardi & Rhodes & Nello, 2002; 227).

Kaiser ja Bruning (1996) (nagu viidatud Bardi, Rhodes ja Nello, 2002), kirjeldasid laienemist kui kõige ulatuslikumat lõpetamata tööd suures Euroopa projektis, millele pandi

algus juba 1940ndatel, ning mis muudab riikidevaheliste suhete loomust Euroopas fundamentaalselt (Bardi & Rhodes & Nello, 2002; 227). Esimest korda oli idee turvalisest ja ühendatud Euroopast “Atlandi ookeanist kuni Uuraliteni” käegakatsutav ja saavutatav eesmärk (Bardi & Rhodes & Nello, 2002; 227). Vastuvõetavatelt riikidelt aga eeldati, et nad võtaksid omaks Euroopalike normide ja väärtuste kogumi, mitte, et nad panustaksid selle arendamisse või muutmisesse (Blokker, 2008; 258). Sellist lähenemist ei edendanud ainult Lääne-Euroopa riigid, vaid ka vastuvõetavad riigid ise, kes olid omaks võtnud unitaarse arusaama Euroopa identiteedist (Blokker, 2008; 258).

Mida aeg edasi, seda rohkem ilmnes aga vanadel liikmesriikidel probleeme laienemise suhtes. 1997. aastast hakati probleemkohti valjuhäälselt välja tooma - näiteks Prantsusmaa, Itaalia ja Hispaania kartsid, et Liidu nii suur laienemine võtab ära ressursid teistelt olulistelt prioriteetidelt (Bardi & Rhodes & Nello, 2002; 228). Samuti oli liikmesriikidel hirm, et nii paljude riikide liitumine nii lühikese aja jooksul lükkab edasi või hoiab ära Euroopa Liidu poliitilise integratsiooni protsessi, millega oldi juba eelnevalt raskustes. 1990ndate lõpuks olid laienemise praktilised küsimused kogu protsessi enamike liikmesriikide jaoks palju keerulisemaks muutunud (Bardi & Rhodes & Nello, 2002; 228).

Siinkohal tuleb taas mängu eelmainitud idealism ja missioon. Sest hoolimata komplikatsioonidest on tõsiasi see, et vanad liikmesriigid olid kuluka laienemisega siiski nõus, mis tähendas ühtlasi abirahade ümbersuunamist uutesse riikidesse, mitte ei piirdunud ainult assotsiatsioonilepingute sõlmimisega Ida-Euroopa riikidega (Ehin, 2018; 371). See omakorda näitab, et Euroopa Liit on väärtuspõhine kogukond, mis ei saanud ukse taha jätta riike, mis vastasid esitatud poliitilistele kriteeriumitele (Ehin, 2018; 371).

Laienemise käigus ning pärast seda ilmnemid veel uued probleemid. Intensiivistunud poliitiline integratsioon paljastas poliitilise ja kultuurilise mitmekülgsuse, ning tõi esile vajaduse fundamentaalsete muudatuste järele suhetes Euroopa kodaniku ja rahvusvaheliste institutsioonide vahel. Siinkohal oli Euroopa vabastav dimensioon (mis rõhutab autonoomsust ja skeptisismi), koos 80ndatel alguse saanud alternatiivse nägemusega Euroopa integratsioonist, fundamentaalne põhi sellele Euroopale, mis võttis omaks “ühtsus mitmekülgsuses” (“*unity in diversity*”) põhimõtte ning on postnatsionaalne, sest sisaldab mitmeid identiteete (Blokker, 2008; 259).

1.2 Küsimus Euroopa identiteedist

Euroopa kui kontseptsioon on aja jooksul omandanud aina hägusamad piirid, sest kindel arusaam sellest, kes kuulub Euroopasse ja on eurooplane, ei ole sugugi üheselt mõistetav. Bo Strath (2004) on öelnud oma artiklis: “Euroopa on nii lahjendatud, et see tähendab ükskõik mida ja mitte midagi” (Strath, 2004; 13).

Euroopa identiteet omakorda ei ole kindlasti olnud see, millele kohe Euroopa Liidu asutamisest saadik rõhku oleks pandud. Euroopa identiteedi küsitava tugevuse algpõhjuseks võib pidada asjaolu, et Euroopa “asutavad isad”, on olnud edukad sisesõja vältimises, pannes rõhku peamiselt “institutsionaalselt ühendatud” Euroopa kontseptsioonile, millel on puudu aga jagatud identiteeditunnetus. Kuid sellise identiteedi ehitamine ei olnudki kunagi nende asutajate eesmärk (Guibernau, 2011; 309). Euroopa ajalugu on juba olemuselt elitistlik ning see ei ole tegelikult tänaseni muutunud, olles ülevalt-alla disainitud projekt, mis disainiti ja viidi ellu valitud intellektuaalide ja poliitiliste liidrite poolt pärast 1945. aastat (Guibernau, 2011; 303).

Milline aga on olnud Euroopa identiteedi kujunemislugu? Kinnisidee “integratsiooniga”, mis oli populaarne sõnakasutus 1950ndatel ja 60ndatel, asendati 70ndatel, ja aina rohkem 80ndatel, kinnisideega “identiteedi” suhtes (Strath, 2004; 14). “Euroopa identiteet” seega on võrdlemisi uus kontseptsioon: mõned viited sellele tehti 1920ndatel, kuid ka siis pigem “Euroopa teadvuse” sildi all (Strath, 2004; 18). Kontseptsioon hakkas laialdasemalt levima alles 1970ndatel, kui 1945. aastast saadik toimunud rahvusvaheline majanduslik kord kokku kukkus 1971. aasta dollari languse ja 1973. aasta naftakriisi tõttu. Siis - 1973. aasta detsembris, Kopenhaageni tippkohtumisel - võttis Euroopa Komisjon vastu otsuse hakata rajama ja sisse seadma Euroopa identiteeti, mida nähti püüdena taastada rahvusvaheline kord, mille keskmes oleks Euroopa. Ehk kontseptsioon Euroopa identiteedist ilmus päevakorda kui rahvusvaheline majandamine oli sattunud kriisiolukorda (Strath, 2004; 18).

1990ndatel esile kerkinud Euroopa Liidu laienemisstrateegia kujutas endas Euroopa Liidu eneseidentifitseerimist ning tahet kinnistada kindel arusaam ühisest Euroopa identiteedist (Blokker, 2008; 262). Täiel määral see aga ei õnnestunud, sest tegelikkuses viis laienemine ainult Lääne-Euroopa identiteedi taaskinnitamiseni ning normaliseerumiseni, mitte niivõrd uue ühise ja erinevaid regionaalseid taustasid kaasava identiteedini (Blokker, 2008; 262). Seda demonstreerib kasvõi asjaolu, kuidas Euroopa

Liiduga liitumiseks peavad kandidaatriigid vastama teatud lääneriikide nõuetele, olema võimalikult sarnased olemasolevatele liikmesriikidele. Ehk ühise identiteedi loomine ei põhinenud mitte niivõrd erinevate identiteetide kaasamises ning ühise identiteedi koos ehitamises, vaid erinevate rahvusidentiteetide kujundamises viisil, et need sobiksid Lääne arusaamaga Euroopa identiteedist.

Ühise identiteedi, “meie”, loomiseks on äärmiselt vajalik arusaam ühisest minevikust ning traditsioonidest. Et oleks võimalik defineerida ja sõnastada Euroopa rahvaste ühist minevikku ja traditsioone, tahetakse identifitseerida elemente, mis suudaksid käituda jagatud Euroopa identiteedi alustaladena, mis omakorda aitaks kaasa suuremale integratsioonile (Guibernau, 2011; 304). Ürituse neid elemente defineerida teeb probleemseks aga asjaolu, et eurooplaste mälu on sõjaajast koormatud. Teine probleem, mille eelnevalt mitmed autorid välja on toonud (Moravcsik 1998; Nugent 2003; Rosamond 2000), seisneb Euroopa kui kultuurilise üksuse defineerimises, sest eksisteerib terav kontrast ühelt poolt Euroopa tugevnevate institutsionaalsete struktuuride ja aina intensiivsemate valitsemisprotsesside, ning teiselt poolt Euroopa väärtuste suhtelise nõrkuse vahel (Guibernau, 2011; 304).

Postkommunistlike riikide liitumine Euroopa Liiduga tegi ühise ajaloonarraatiivi leidmise veelgi keerulisemaks, sest siis pidi Euroopa Liit seisma esimest korda silmitsi niivõrd põhimõtteliselt erineva ajaloolise mäluga lääneriikide enda omast. See omakorda tekitas tugeva konflikti postkommunistlike riikide ja lääneriikide vahel (Mälksoo, 2009; 656).

Postkommunistlikud riigid nõudsid oma ajaloolise mälu arvestamist Euroopa identiteedi konstruktsioonis, tekitades võrdluse natsirežiimi ja kommunistliku režiimi kuritegude vahel, tekitades sellega täiesti uue diskussiooni, sest seniajani oli nähtud ainult holokausti kui kõige hullemat 20. sajandi inimsusevastast kuritegu (Mälksoo, 2009; 656). Ehk postkommunistlike liitumine Euroopa Liiduga tõi endaga kaasa täiesti uue, vastandliku narratiivi Euroopa ajaloolisest mälust (Mälksoo, 2009; 656). Seega, “ühendatud Euroopa” enesekontseptsiooni üheks peamiseks murekohaks on ajalooliste narratiivide paljus, sest identiteedi üheks oluliseks osaks on jagatud nägemus ajaloost (Mälksoo, 2009; 672). Sellest tulenevalt on Euroopa identiteedi rahvusidentiteediga koostoimima panemine keeruline, sest rahvad ei ole nõus loobuma oma rahva ajaloonarratiivist ühise identiteedi nimel.

2. Václav Haveli tekstide analüüs

Järgnev peatükk tutvustab Václav Haveli vaateid identiteedist ning läänelikest väärtustest. Václav Havel oli president Tšehhoslovakkia lagunemise ajal 1992. aastal ning esimene Tšehhi Vabariigi president. Varasemalt oli Havel olnud ka osa dissidentlikkust liikumisest ning Tšehhi taasiseseseisvumiseni viinud Sametrevolutsiooni juhtfiguur, olles ka laiemalt tuntud filosoofi ning kirjanikuna. Havel on palju analüüsinud režiimi ja kodaniku omavahelist suhet, üheks tuntuimaks selleteemaliseks teoseks 1978. aastal avaldatud “Võimetute jõud” (“*Power of the Powerless*”). Identiteediküsimus ja kodanikuühiskond ning ideoloogia ja selle roll inimeste ja riigi elus on samuti Haveli töödes läbivad teemad.

Peatükk võtab vaatluse alla Haveli kõned ning artiklid aastatest 1990 kuni 2004, kus president visandab oma nägemust Euroopa identiteedist ja visiooni pärast raudse eesriide langemist loodavast uuest maailmakorrast. Töö uurib ka Haveli kirjutisi, kus ta selgitab oma vaateid läänelikest väärtustest ja nende rollist, selgitab oma vaateid Euroopa integratsiooni teemal ning teeb ettepanekuid Euroopa ja Euroopa Liidu probleemkohtade lahendamiseks.

2.1 Euroopa kui selline ja läänelikud väärtused

Antud alapeatükk keskendub Kesk-Euroopa mõistele ning sellele, kuidas positioneeris Havel Tšehhit Lääneriikide suhtes pikas ajaloolises plaanis. Missugused kogemused ja väärtused defineerisid tema jaoks Euroopa, missugused Tšehhi? Kuivõrd Tšehhi on osa Kesk-Euroopast, olid Kesk-Euroopa positsioon ja regionaalne identiteet Haveli jaoks äärmiselt olulised, eriti just suhtes Läänega, keda Havel nägi liiga pealetükkivana.

Blokkeri (2008) järgi kujunes 1980ndatel välja selgepiiriline Kesk-Euroopa identiteedi “müüt”, mis tekkis, kui mitmed dissidentlikud intellektuaalid tõstasid küsimuse Euroopa “unustatud teisest poolest” (“*forgotten other half of Europe*”) (Blokker, 2008; 258). Milan Kundera (1984) (nagu viidatud Blokker, 2008) on selle kohta on öelnud “röövitud Lääs” (“*kidnapped West*”) (Blokker, 2008; 258). Liikumise eesmärgiks oli saada tunnustust Tšehhile, kui olemuslikult Euroopasse kuuluvale osale, samas kui levitati ka ideed, et Kesk-Euroopa on täielikult erinev nii Idast kui Läänest. Ehk “naasmine Euroopasse”, ei tähendanud kunagi Kesk-Euroopa assimilatsiooni Lääne-Euroopa riikidega. Sest Kesk-Euroopa jaoks oli naasmine Euroopasse vabanemine, mitte liitumine

Lääne-Euroopa ja ühiselt heakskiidetud homogeenne Euroopa identiteediga, mis tugines vaid Lääne-Euroopa kogemusele (Blokker, 2008; 258).

Havel on selgelt eristanud “Euroopa” erinevad tähendused, millele ta kõigis oma avaldistes toetub. Kolm Euroopa eri tähendust on ta sõnastanud oma 1997. aasta artiklis. Esimene on geograafiline, ainult piirjoontega eristatud ala, mis on Euroopa (Havel, 1997; 5). Teine tähendus viitab nendele Euroopa riikidele, kellel õnnestus pääseda kommunistlikust režiimist ja kes on ka Euroopa Liidus. Ehk riigid, kellel oli võimalus arendada välja demokraatia ja oma majandus ning viia riik õitsenguni. See Euroopa on väga atraktiivne ja veidi nagu klubi, kuhu kõik kuuluda tahavad, kuid samas ka palju hõivatam kõrvaliste muredega ning Haveli hinnangul väga egotsentriline (Havel, 1997; 5).

Kolmas Euroopa tähendus on väärtuspõhine, mis väljendab samade väärtustega, saatuse, keerulise ajaloo, eluviisi, tahte, käitumuse ning kultuuriga riike (Havel, 1997; 6). Selle Euroopa piirid on aga oluliselt keerulisemalt määratletavad, sest ei piirdu ainult Euroopa Liitu kuuluvate riikidega. Seda seetõttu, et näiteks Norra, Island ja Šveits ei ole Euroopa Liidus, kuid on sellegipoolest arvestatud eurooplasteks. Piiride raske määratletavuse tõttu räägitakse sellest Euroopast vähem, kuigi tegelikult just see on see koht, kust Haveli hinnangul kõik Euroopa-teemalised arutlused algama peaksid (Havel, 1997; 6). Ehk siin tekib küsimus sellest, kuidas otsustada, kes on piisavalt “euroopalike” väärtustega, et kuuluda Euroopa Liitu.

Euroopa väärtused on läbivalt Haveli jaoks kesksel kohal, sest tema jaoks teevad just need Euroopast Euroopa ning mis õigustavad idariikide kuulumist Euroopa Liitu ja teiste lääneriikide hulka (Havel, 1997; 6). 1993. aasta kõnes on üks lõik adresseeritud Viinis asuvale Euroopa Nõukogu Peaassambleele (*General Assembly of the Council on Europe in Vienna*), kus Havel on öelnud, et just “ühtsus mitmekesisuses” on see, mis tagab eduka koostöö erinevate inimgruppide, rahvuste ja religioonide vahel (Havel, 1993). Jagatud väärtused on ainus, mis võib Euroopa eri rahvuseid integreerida, nendeks väärtusteks peab Havel austust unikaalse inimolendi suhtes, demokraatliku ja pluralistliku poliitilise süsteemi põhimõtteid, turumajandust ja kodanikuühiskonda koos seaduste valitsemisega (*rule of law*) (Havel, 1993).

Läänt defineerivad seega “läänelikud väärtused”, ehk viidates Läänele viidatakse tegelikult liberaalsetele väärtustele, mitte geograafilisele maa-alale. 1999. aastal antud kõnes NATO kohta, ütles Havel selgelt, kuidas Lääne tsivilisatsioon on väärtustepõhine

riikide kogum, tuues eraldi välja, kuidas kõik värskelt liitunud liikmed kuuluvad Lääne tsivilisatsioonisfääri, ning sama kehtib Slovakkia, Sloveenia, Rumeenia, Leedu, Läti, Eesti, Bulgaari ja teiste Balkani-riikide kohta (Havel, 1999b). Havel seega on väga kokkuhoidev teiste postkommunistlike riikidega, kellega sarnases positsioonis ollakse.

Jagatud väärtused ning universaalsed põhimõtteid olid Haveli jaoks rahvusluse ja rahvusriigi tasakaalustajad. 2000. aasta artiklis on Havel öelnud, et rahvusriikide tähtsus on tugevas languses ja pärast ajaloo õuduseid on jõutud järelduseni, et inimene on tähtsam kui rahvusriik (Havel, 2000a). Sellel järeldusel omakorda võib olla nii positiivseid kui negatiivseid tagajärgi: negatiivsed kodanikuühiskonna struktuuridele, positiivsed aga rahvusvahelistele kogukondadele ja organisatsioonidele. Riigi huvid peaksid aga alati tulenema universaalsetest põhimõtetest, sest rahvuslikud huvid ainult tekitavad lõhestumist ja tüli (Havel, 2000a).

Teises samal aastal ilmunud töös on Havel kirjeldanud väärtussüsteemi ümberkorraldamist kui seda, mis rikaste ja vaeste riikide vahel eksisteerivat suurt lõhe vähendaks (Havel, 2000c). Kuigi palju räägitakse vaeste riikide majanduse ümber struktureerimisest, siis sellest tegelikult olulisem on väärtussüsteemide ümberstruktureerimine, mis formuleerivad tänapäeva tsivilisatsiooni ning see ümberkorraldus on ülesandeks neile, kellel on materiaalselt rohkem vedanud. Siinkohal ei räägi Havel vaid Idast, kes peaks pürgima paremaks saamise poole, vaid ka kõige jõukamad ja edasiarenenumad riigid, kes globaalselt süsteemi kujundavad, ei peaks pääsema kriitilisest eneserefleksioonist (Havel, 2000c).

Äärmiselt oluline oli näidata ka rahvusvahelisele kogukonnale ning lääneriikidele, kuidas tegelikult on postkommunistlikud riigid ja Ida oma väärtustelt võrdsed lääneriikidega. Oma 2001. aasta publikatsioonis on Havel väljendanud pahameelt selle üle, kuidas on tekkinud valearusaam, justkui “Lääs” esindaks kõiki positiivseid omadusi ja väärtuseid nagu areng, kultuur, vabadus ja väärikus, samas kui “Ida” esindab negatiivseid väärtuseid nagu autoritarism, “kõikjal eksisteeriv jaburus” ja alaareng (Havel, 2001c). Haveli arusaama kohaselt selline arusaam tegelikkuses ei päde. Asi ei ole kunagi olnud selles, et Ida-Euroopa riigid oleksid olnud põhimõtteliselt vigased, sest ükski geograafiline regioon ei ole teisest olemuslikult parem. Antud riigid olid lihtsalt Nõukogude Liidu võimu all. “Läänel lihtsalt vedas”, nagu Havel ise seda sõnastas (Havel, 2001c).

Oma 2004. aasta töös, ehk ajal, mil ta enam presidendiametis ei olnud, kuid ajal, mil kuu aja pärast oli Tšehhi saamas täieõiguslikuks Euroopa Liidu liikmeks, on Havel Euroopa väärtusteks nimetanud austust unikaalse inimolendi vastu ja inimkonna vabaduste suhtes; õigust ja väarikust; solidaarsusprintsipi; seaduste valitsemist (*the rule of law*) ja võrdsust seaduse ees; vähemuste kaitset; demokraatlike institutsioonide kaitset; võimude lahusust; pluralistlikku poliitilist süsteemi; austust eraomandi suhtes; eraettevõtlust; turumajandust ja kodanikuühiskonna edendamist (Havel, 2004; 325).

2.2 Euroopa integratsioon ja probleemid Euroopas

1990. aastal, oma esimesel visiidil Poola, pidas Havel Poola parlamendile kõne, kus rääkis, kuidas lääneriigid on integratsioonis kaugel ees ning on vaja regionaalset koostööd selleks, et Euroopa Liiduga kiiremini liituda (Havel, 1990). Värske presidendi hinnangul võtaks riikide eraldiseisvalt “Euroopasse naasmine” märkimisväärselt kauem aega, ning koos oldaks tugevamad (Havel, 1990). Kostma jääb hirm olla nähtud nõrga ja abivajajana ning tahe näha tõsiseltvõetavana. Havel kutsub Poola parlamenti üles aktiivsusele, sest siis saavad nad minna rikaste lääneriikide juurde mitte kui läbikukkujad ja abivajajad, vaid riigid, kes võivad päriselt panustada (Havel, 1990). Oluline on siinkohal täheldada, kuidas integratsioon tõstatub eriti tugevalt esile just teiste omasarnastega suheldes ning seda just enesetõestamise valguses.

Integratsioonist on Havel rääkinud ka oma 1993. aasta publikatsioonis, kus nimetas Euroopa integratsiooni võimuks seda, et kõik rahvused saavad realiseerida oma rahvuslikku autonoomiat laialdase rahvusülese kodanikuühiskonna raamistikus (Havel, 1993). Selle idee suurepärasus seisneb just selle võimes lüüa natsionalismi ja sõdade sütitajad, võimaldades rahvastel elada rahu ja turvalisuses, sest järgitakse pikemaajalisi huvisid lühiajaliste personaalsete huvide asemel (Havel, 1993). Praegu on Euroopal Haveli hinnangul aga puudu eetos (“*ethos*”), kujutlusvõime, heldus ja võime näha kaugemale enda lühiajalistest konkreetsetest huvidest ja vajadustest (Havel, 1993). Euroopa integratsioonil ja selle mõttel puudub sellest tulenevalt selge identiteet ning Euroopa ei ole võtnud vastutust enda ees, ja sellest tulenevalt ka nende ees, kes Euroopas tulevikus elavad (Havel, 1993).

Haveli peamine kriitika EL-ile on sama, mida Euroopa Liit tänapäevani saab - liigne bürokraatlikkus ning pealiskaudsus. Havel on nimetanud just liigset keskendumist

tehnilistele aspektidele - kindla eesmärgi omamise asemel, vaieldakse lõputult tehniliste küsimuste üle (Havel, 1993). On arusaam, et Euroopa ülesanne on luua ainult mõned uued institutsioonid ja seadused, ning kulutatakse asjatult aega tehniliste detailide üle vaidlemiseks. Haveli hinnangul aga ei pea Euroopa proovikividele ja probleemidele vastu kui kogu Euroopa Liidu sisu on pinnapealne ja seisneb peamiselt konverentsilt-konverentsile käimises (Havel, 1993).

Havel toetas väga tugevalt ühtse Euroopa põhiseaduse loomist, seega võib teda pidada mingil määral föderalismi teooria pooldajaks. Föderalismis on integratsiooni eesmärk liitriigi moodustamine, kus võim on jaotatud keskuse ja osaliselt iseseisvate regioonide vahel (Ehin, 2018; 367). Föderalismis vältimatuks eeltingimuseks on Euroopa põhiseaduse vastuvõtmine, mis sätestab võimujaoituse keskuse ja liikmesriikide vahel (Ehin, 2018; 367). Havel toetas Euroopa põhiseaduse ideed aga küllaltki teistel kaalutlustel.

Havel pühendas oma 1999. aasta publikatsioonist suure osa just Euroopa põhiseaduse ideele, leides, et selleks, et Liitu ei nähtaks pelgalt kui keerulist administratiivset üksust, millest ainult spetsialistid ja asjasse pühendatud aru saavad, peab EL olema avatum ja äratama inimestes usaldust (Havel, 1999a). Just selleks ja inimeste mobiliseerimiseks on vaja, et Euroopa Liit alustaks põhiseaduse koostamist ning jõuaks ka selle vastuvõtmiseni (Havel, 1999a).

Haveli järgi oli seega vaja üheselt mõistetavat konstitutsiooni veenva preambuliga, mis kirjeldaks Liidu eesmärki ja põhiideid (Havel, 1999a). Mis kirjeldaks Liidu institutsioone, selle kompetentse ja suhteid oma liikmesriikidega ning seda, millistele põhimõtetele on kõik eelmainitu rajatud. See on Haveli hinnangul hädavajalik, et leida avalikkuses suuremat toetust. Kõigist ELi sadadest dokumendilehekülgedest tuleks tähtsaimad Euroopa väärtused välja valida ja need lühidalt ja arusaadavalt kokku panna. Kõik ELi dokumendid säiliks kui kehtivad seadused või normid, aga neid ei hakka Euroopa lapsed kunagi lugema. Kuid kõik Euroopa lapsed peaksid teadma Euroopa fundamentaalsest tähendusest ning väärtustest ning lühidalt ja arusaadavalt kirjutatud põhiseadus teeks selle võimalikuks (Havel, 1999a).

Haveli jaoks on väga oluline ka see, et Euroopa peaks meeles enda minevikku ja korda saadetud vastuolulisi tegusid. Seega rõhutab ta ka oma 2004. aasta töös, et Euroopa ülioluline ülesanne enesedefineerimisel on peegeldada erinevaid asju, mis tema läbi on

maailmasse toodud – korraga nii inimõigused kui holokausti; tööstus- ja infoevolutsiooni kui ka tohutu materiaalsuse, mis vaikselt planeeti ja maailma hävitab (Havel, 2004; 329).

2.3 Euroopa ülesanne ja uus maailmakord

Haveli jaoks paistab olevat oluline, et mõlemad osapooled, nii Ida kui Lääs, mõistaksid enda rolli tähtsust uue maailmakorra loomisel. Oma 1993. aasta artiklis on Havel rõhutanud, et selleks, et Euroopa Liidus probleemidele vastu seista ja oma potentsiaali maksimeerida, peavad lääneriigid laskma lahti dominantse positsiooni ihalusest ja arvamusest, et ajalugu on võimalik üle kavaldada (Havel, 1993). Postkommunistlikud riigid aga peavad tegema radikaalseid püüdlusi, et kaitsta end mineviku varjude eest. Kui seda ei tehta, saab Euroopal olema väga keeruline seista vastu eksisteerivatele probleemidele ja täita võimalused, mis veel ees ootavad (Havel, 1993).

Peamiseks komistuskiviks võib Haveli hinnangul Euroopa Liidule saada Euroopa vastastikkuse seotusega eiramine, arvamuse, et üksteisest on võimalik täielikult eralduda (Havel, 1997). Sellise lahutatud Euroopa kujutlemine, mis isegi pärast raudse eesriide langemist oleks jagunenud kaheks, on sama, mis proovida hoida ruumi ühte poolt külmana ja teist soojana. Sama mõeldamatu oleks arvata, et kaks Euroopat jäävad alatiseks üksteise kõrval eraldatuna püsima, ilma kahjustusteta mõlemale poolele (Havel, 1997).

Euroopa ülesanne ei ole enam olla maailma valitsejad ja levitada demokraatiat, inimõiguseid, religiooni või oma mõjuvõimu, vaid olla eeskuju sellest, kuidas täiesti erinevad ja erisuguste identiteetidega inimesed saavad edukalt ja harmoonias koostööd teha, kaotamata omaenese identiteeti (Havel, 1997). Sellega sõnastab Havel sisuliselt, kuidas just rahvusidentiteetide koos toimimise panek regionaalse- ja Euroopa identiteediga, ongi üheks Euroopa suureks ühiseks ülesandeks, mitte ainult väikeriikide kohustus.

Sooja-külma toa näite tõi Havel ka kaks aastat hiljem avaldatud töös, demonstreerimaks Euroopa julgeoleku jagamatust - mis toimub ühes Euroopa otsas, mõjutab kogu Euroopat (Havel, 1999a). Samas töös on Havel välja toonud, kuidas pärast raudse eesriide langemist oli Euroopal esmakordne võimalus teha täiesti uus Euroopa, mis esindaks kõiki selles olevaid rahvaid (Havel, 1999a). Teises samal aastal avaldatud artiklis on Havel öelnud, et NATO eneseavamisega uutele Euroopa demokraatiatele tõmmati maha psühholoogiline sein, mis varasemalt eristas vanu demokraatiad postkommunistlikest riikidest (Havel, 1999b). See demonstreerib, kuidas vanad eraldusjooned

on kadumas ning asendumas uutega, mis on palju sobilikumad tänapäeva maailma (Havel, 1999b). Sametrevolutsiooni 10. aastapäeva puhul peetud kõnes rääkis tollane president samuti uue ja võrdsema maailmakorra loomisest, öeldes, et kommunismi langemine oli võimalus kogu Euroopal end uuesti defineerida (Havel, 1999c). Seega võib arvata, et Haveli jaoks oli uue maailmakorra ehitamine vähemalt toimumas.

Tulevikus aga loodab Havel näha piirkondlike mõistete vanade konnotatsioonide ning stereotüüpide kadumist. 2001. aastal on Havel öelnud, et soovib tulevikus näha, kuidas “Lääs” tähistab konkreetset regiooni, mitte ei ole enam sünonüümiks kõigele heale ja väärtuslikule (Havel, 2001c). Uue maailmakorra peamiseks põhimõtteks peab olema austus kõikide identiteetide suhtes, sest kui Ida ja Läänt ei nähta võrdsetena ja nendele sõnadele jääb alles teatud konnotatsioon, on võimatu üles ehitada uut võrdsusel põhinevat maailmakorda. Haveli hinnangul ollakse sisenemas uude ajastusse, mis peab põhinema rahul ja koostööl, sest valge mehe, eurooplase, ameeriklase, ja kristlase dominantsiooniaeg maailmas on lõppenud ning kõigi kohus on üksteist austada ning töötada koos kõigi hüvanguks (Havel, 2001c).

Integratsioon on aga hädavajalik vaja Euroopa Liidu tugevdamiseks. Oma 2004. aastal ametijärgselt avaldatud töös on Havel öelnud, et äärmiselt oluline ülesanne Euroopa jaoks, on postkommunistlike värskete demokraatiate järelaitamine (Havel, 2004). Avatud ja detsentraliseeritud kodanikuühiskond on demokraatliku riigi alus ning just selletõttu on eriti oluline, et lääneriigid aitaksid demokraatlikku kodanikuühiskonda taas üles ehitada ka post-kommunistlikes riikides, kus kommunistlik võim selle (teadlikult) tükkideks rebis. Mida kiiremini uued demokraatiad järgi aidatakse, seda kiiremini on nad valmis liituma Euroopa Liiduga ja seda läbipõimunumad on nad teiste rahvastega, mille tulemusel on Euroopa Liit ise tugevam (Havel, 2004).

2.4 (Euroopa) identiteet ja selle olulisus

Euroopa Liitu näeb Havel rahvusidentiteedi soodustajana, mitte ohustajana. 1997. aastal on ta välja toonud, et Euroopa Liidu eesmärk ei ole rahvusidentiteedi rõhumine või allasurumine, vaid inimeste vabastamine rahvusliku kollektivismi seotusest (Havel, 1997). Euroopa ühendamise ainult suurendab inimeste vabadust indiviididena, nende eneseteostust kodanikena ning vähendab hirmu teiste suhtes, mitte ei ole mingilgi määral vabaduste piiramine (Havel, 1997).

1999. aastal on Havel aga väljendanud muret, kuidas 90ndatel alustatud EL ei esinda enam värsket Euroopa energiat või liikumist, vaid teises ajas ja kontekstis alustatud väärtuseid, mis peamiselt momendi põhjal töötavad, ning mis on tekitanud tunde, et EL on vaid bürokraatia ja määrused ning mitte midagi emotsionaalset (Havel, 1999a). Siin jõuab ta seega tagasi Liidu põhiseadusidee juurde, mis suurendaks Euroopa Liit emotsionaalse seotust.

NATO laienemise kohta peetud kõnes on Havel tõdenud, et ühe sfääri piiritlemine ei tähenda automaatselt, et see peab ennast teistest sfääridest paremaks või et ta defineerib ennast opositsioonis kellelegi teisele, isegi vastupidi (Havel, 1999b). Ainult isik, kes on on teadlik omaenda identiteedist, on võimeline olema hea partner ning võrdväärne partner, kellega koostööd teha (Havel, 1999b). Enese defineerimise olulisusest rääkis Havel ka järgmisel aastal, öeldes, et 21. sajandil peaksid kõik rahvusüksused- ja riigid tegelema iseenda identiteedi avastamise ning selle defineerimisega, et saada aru, mis neid teistest eristab (Havel, 2000a). Selle tulemusel “teise” tekkimist tuleb näha aga positiivses valguses, kui miskit, mis rikastab maailma ja inimkonda, mitte suhtuda sellesse halvustavalt. Kuid samas ei tohiks enda “teisesuses” (“*otherness*”) näha ka võimalust üleolekuks (Havel, 2000a). Just sellepärast on tänapäevases multikultuurises maailmas igaihe selgelt defineeritud identiteet aina olulisem, sest enese selge ja kindel identiteet on hädavajalik eeltingimus kooseksisteerimise võimalikkuseks erinevate identiteetidega gruppide vahel (Havel, 2000b).

Haveli järgi ei pööranud Euroopa kuni hiljutise ajani oma identiteedile tähelepanu ega tegelenud enese identifitseerimisega, sest nägi ekslikult ennast kogu maailmana (Havel, 2000b). Või vähemalt nägi end teiste suhtes niivõrd palju üliluslikumana, et ei tundnud vajadust end suhtes teistega identifitseerida. Enamike eurooplaste jaoks peab paika väide, et nad on nii loomuomaselt eurooplased, et ei ole oma eurooplusest isegi teadlikud. Euroopa õigustus oli iseenesestmõistetav, see ei pidanudki olema kuidagi kuulutatud ja sõnastatud, sest Lääne-Euroopa kaitses midagi võrdselt iseenesestmõistetavat, mida ei olnud vaja kirjeldada ja analüüsida (Havel, 2000b).

Hirm oma identiteedi pärast oli aga läbivaks murekohaks juba siis kui Eesti ja Tšehhi Euroopa Liiduga liitusid. 2001. aastal on Havel selgitanud, kuidas on traditsiooniline valearusaam, et identiteedi määravad “teised” ja mitte meie ise (Havel, 2001a). Et identiteet on määratud nende poolt, kes ohustavad “meie” identiteeti, et

identiteedimääratlus on meie kontrolli alt väljas ja määratud väliste tegurite poolt (Havel, 2001a).

Tegelikkuses tuleb aga austada iga rahvuse unikaalsust ja ajaloolisi arenguid, ning selle ulatus, kui võrd kogukond otsustab oma saatuse üle, sõltub selles elavatest inimestest, mitte kogukonnast väljaspool olevatest inimestest (Havel, 2001a). Kogukonna kontseptsioon on aga tingitud erinevatest konkreetsetest teguritest - kuidas inimesed suhestuvad loodusega, arhitektuuriga jne. Sellised asjad ei ole peale surutud Euroopa Liidu, rahvusvaheliste korporatsioonide või "kurjade" välismaalaste poolt. Need, kes määravad "meie" identiteedi, oleme "meie" ise, kes me peame olema oma identiteedi valvurid ja kaitsjad (Havel, 2001a).

Teisel samal aastal ilmunud teoses on Havel kasutanud Venemaad kui näidet identiteedipuudusest tulenevast ebakindlusest (Havel, 2001b). Rahu ja koostöö on võimalik ainult nendel, kes iseennast tunnevad - kui inimene ei tea, kes ta on, kes ta tahab olla, mida saavutada, kust ta alustab ja kus lõpetab, on tema suhted kogu välismaailma ja teiste inimestega väga pinges. Suhted on täis kahtlustamist ja koormatud tundega alaväärsusest, isegi kui seda on proovitud bravuurikusega varjata (Havel, 2001b).

Usaldamatus enese identiteedi suhtes, loob usaldamatuse ka teiste identiteetide suhtes, mis võib viia agressioonini ning oma dominatsiooni pealesurumiseni (Havel, 2001b). Ning just selletõttu on Haveli hinnangul Venemaa selline, nagu ta on - kõik tema probleemid tulenevad identiteedikriisist. Venemaa kompenseerib omaenese ebakindlust imperialistliku retoorikaga, mis väljendub näiteks selles, et väikesed riigid selle piiril (Eesti, Läti ja Leedu) liitumine NATOga, hirmutab teda (Havel, 2001b).

Havel nendib, et peamine euroopa identiteedi probleem - selle ebamäärasus ning ebakindlus - tuleneb sellest, et sellega hakati tegelema alles 1990ndatel. 2004. aasta publikatsioonis selgitas Havel, kuidas on arusaadav, et 1945. aastal, pärast kahe maailmasõja nägemist ja kommunismi laienemise hirmus, ei tegelenud vaba Läänemaailm oma kaitstavate väärtuste selgitamise ja defineerimisega (Havel, 2004). Sest oli ilmselge, mis väärtuste eest seisti, ning sel hetkel oligi peamine prioriteet vabade riikide võimalikult kiire tehniline ja praktiline kokkutoomine ja liitmine, selleks, et diktatuurid rohkem laieneda ei saaks. Alles 1990ndatel alanud laienemisega pidi Euroopa Liit hakkama mõtlema selle üle, mida tähendab olla eurooplane ning mille eest Euroopa Liit tegelikult seisab (Havel, 2004).

3. Lennart Meri tekstide analüüs

Järgnev peatükk tutvustab Lennart Meri vaateid eurooplusele ja selle murekohtadele. Lennart Meri oli Eesti president aastatel 1992-2001, olles lisaks presindiametile tuntud ka filmitegija ning kirjanikuna (näiteks “Hõbevalge” (1976)). Pärast Nõukogude okupatsiooni lõppu ning Eesti taasiseseisvumist 1991. aastal hakkas Meri välisministrina aktiivselt tegelema Eesti välispoliitikaga, taotledes Eesti pääsemist Euroopa Liitu. Selleks hakkas ta ka rahvusvahelisel tasemel levitama teadmisi “tegelikust” Eestist, mis oli vaid kommunismi ohver, mitte selle vaadete toetaja.

Peatükis tulevad vaatluse alla Meri nägemus euroopalikest väärtustest ning tema arusaam Eestile omaks saanud ebaõiglusest, mida oli vaja rahvusvahelisele kogukonnale selgitada. Töö uurib, millised olid Meri arvates probleemid Euroopa integratsiooni ja Euroopa Liiduga ning millisena nägi Meri Eesti positsiooni Euroopas. Peatükk analüüsib Meri avaldatud kõnesid ja artikleid aastatest 1990 kuni 2001.

3.1 Eesti ja Euroopa

Meri tekstidest ilmneb, et Eesti defineeris enda olukorda hästi palju suhtes Venemaaga ning tundis vajadust ka ülejäänud maailmale selgeks teha Venemaa naabriks olemisega kaasnevad probleemid. Venemaaga ka pärast iseseisvumist pingestatud suhete jätkumise paneb Meri aga selle arvele, et erinevalt Eestist, ei kanna Venemaa endas euroopalikke väärtuseid.

1992. aastal avaldas Meri artikli, milles kirjeldab, kuidas sellega, et Eestist on saanud iseseisev riik, kaasneb kolm probleemi (Meri, 1992; 6). Esiteks, Venemaa näeb Eesti iseseisvumises ohtu ja tahab oma kunagised alad taastada - Venemaa ekstremistid usuvad, et kus kunagi on olnud Venemaa võim, ei kao see kunagi. Teiseks, toetus Venemaa noorele demokraatialle peab olema, ent see ei tohi teha järeleandmisi. Rahvusvaheline õigus on ja jääb suhete aluseks, ja seda ka siis kui üks riik on väga väike ja teine väga suur. Ning kolmandaks, koostöö Balti riikide ning Lääne- ja Põhja-Euroopa vahel on hädavajalik, sest sellest tulenevast stabiilsusest võidaksid kõik. Eesti on aga nõus Venemaad tunnustama kui Euroopa riiki ainult tingimusel, et Venemaa võtab omaks euroopalikud väärtused (Meri, 1992; 6).

Just põhiseaduslikkus on Meri jaoks see omadus, mis teeb riigist Euroopa riigi. 1993. aastal vabariigi aastapäeval peetud kõnes on Meri nimetanud põhiseaduslikkust kui

Euroopa moraalsete väärtuste kokkuvõtet (Meri, 1993). Inimesed peavad mõistma, et neil päriselt ongi need õigused ja võimalused, mis põhiseadusega sätestatud on, et saada tagasi inimeste algatusvõime ning panna asjad liikuma (Meri, 1993). Selline lausung demonstreerib Nõukogude Liidu mõju inimeste usule riiki ja põhiseadusesse, mis oli Meri hinnangul ilmselgelt nõrk.

Rahvusriik versus Euroopa Liit suhtes nägi Meri riike iseseisva autonoomse üksusena, kes ei ole Liidu poolt oma poliitilistes otsustes mõjutatud, riikidevaheline üksmeelsus sealjuures peaks aga olema siiski eesmärk, mille poole püüelda. Oma 1998. aastal avaldatud Eesti julgeolekule keskenduvast tööst on Meri öelnud, et tõsiasi on, et kui Euroopa Liit räägib, siis rahvad ja maailm kuulavad. Ning seda just nende liikmete tõttu, kes selles ühenduses on, mitte ainult Liidu majandusliku võimekuse tõttu (Meri, 1998a; 2). Iga riigi välispoliitika peaks jääma aga iga valitsuse enda otsustada (Meri, 1998a; 3). Oluline on sealjuures aga ikkagi püüelda selle poole, et suurtes välispoliitilistes küsimustes oleks Euroopa ühtne (Meri, 1998a; 3). Meri jaoks oli seega oluline ja võimalik panna rahvusidentiteet Euroopa identiteediga koos toimima – Euroopa tasandil peaks hoidma üksmeelsust, kuid otsustamine peaks jääma siiski rahvusriigi tasandile.

Samal aastal Põhja-Atlandi Nõukogule antud kõnes heitis Meri kuulajatele ette poliitilise tahte puudumist, mida pidas Euroopa taasühinemise aeglase tempo põhjuseks (Meri, 1998b). Ehk nagu Havelgi, oli Meri Liidu tegevuse(tuse) suhtes väga kriitiline, tundes, et Liidu tegevus on suuresti näiline ning teised liikmesriigid ei mõista taasühinemise hädavajalikkust.

2001. aastal riigikogule peetud kõnes selgitas Meri Eesti olemuslikult Euroopasse kuulumist. Meri rääkis, et Eesti on nii väike, et Eesti eesmärgid ja eneseteostus on alati pigem moraalset laadi (Meri, 2001b). Eesti kindlaksjäämine Euroopalikele väärtustele on aga see, mis olenemata sellest, et Eestit on korduvalt proovitud Euroopast ära kiskuda, Eestit siiski eurooplaste hulgas on hoidnud, ning mis tagab Eesti koostöö teiste Euroopa riikidega (Meri, 2001b). “Euroopa ei ole karneval ega õllepidu, Euroopa on ennekõike Ateena, Rooma ja Jeruusalemma kiirgus, mille väärtusi tuleb kaitsta maailmas, mis on astunud kolmandasse aastatuhandesse.” (Meri, 2001b). Meri jagab seega seisukohta Haveliga, et Euroopa ja Euroopasse kuulumise aluseks on euroopalikud väärtused, millest tulenevalt on Eesti tegelikult alati Euroopasse kuulunud.

Ka Eesti, nagu Tšehhi, toetas “Euroopasse naasmise” narratiivi. Feldmani (2001) uurimusest Eesti teekonnast EL-iga liitumisel selgub, kuidas 1990ndate vältel rõhutas Meri Eesti “naasmise Euroopasse” narratiivi, öeldes, kuidas Eesti on olnud osa Euroopa läänelikust majandusest, poliitilisest ja kultuurilisest elust juba keskajast saadik (Feldman, 2001; 10). Sellesama narratiivi kohaselt on Eesti Euroopalikust iseloomust tulenevalt ületamatu kultuuriline barjäär Eesti ja Venemaa vahel (Feldman, 2001; 10). Just sellepärast on Euroopa integratsioon hädavajalik - kui Eesti ei liitu Euroopa Liiduga, vajub ta tagasi Venemaa mõjusfääri (Feldman, 2001; 11). Seega nagu Meri oma 1999. aasta kõnes on öelnud: Eesti inimestel on lihtne valik - ühel pool on Euroopa ja teisel pool Venemaa, ja et Eesti on täpselt nende kahe piiril, on vaja ainult väikest lüket, et kummalegi poole vajuda (Feldman, 2001; 11).

Mõned aastad enne Liiduga liitumist, oli suhtumine liikmesriigiks astumise suhtes Eestis väga ärev ning inimesed skeptilised ja oma identiteedi pärast hirmul. Eesti identiteedi kohta on Meri öelnud (nagu viidatud Feldman, 2001), et fakt kui selline, et 100 eelmise põlvkonna kondid puhkavad selles Eesti pinnases, on lahutamatu osa Eesti identiteedist (Feldman, 2001; 13). Ehk väga suure osa Eesti identiteedist moodustab selle geograafiline maa-ala. 1999. aastal (nagu viidatud Feldman, 2001) oli Euroopa integratsioon tekitanud ühiskonnas tagasilöögi, sest inimesed tunnetasid selles selget ohtu oma identiteedile ning arvasid, et riik on olnud iseseisev liiga lühikest aega, et see suudaks sellisele identiteedihule vastu panna (Feldman, 2001; 14). Endre ja Laar, kes mõlemad olid sel ajal Eesti poliitikas, kartsid, et muutustel kodakondsuspoliitikas võivad olla ootamatud tagajärjed põliseestlaste psühholoogiale (Feldman, 2001; 14). Mitmed poliitilised kommentaatorid ja teised arvamuslimidrid olid samuti äärmiselt skeptilised rahvusvaheliste organisatsioonidega liitumise osas, sest arvati, et sellised organisatsioonid ei suuda mõista Eesti erilist olukorda ja kultuuri (Feldman, 2001; 14). Et ühiskond oli mures just Euroopa Liiduga liitumisega kaasnevate muutuste pärast kodakondsuspoliitikas, saab järeldada, et inimesed ei tundnud ohtu oma identiteedile otseselt mitte Euroopa identiteedilt, vaid sellega kaasnevalt Vene identiteedi tunnistamiselt.

3.2 Ebavõrdne kohtlemine ajaloos ja skeptitsism Euroopa suhtes

Läbi Meri avaldiste ja kõnede on tunda pahameelt ebavõrdse kohtlemise üle ajaloos ning veelgi suuremat pahameelt selle üle, et teised riigid neid kannatusi ei mõista. 1990. aastal on Meri võrrelnud Eestit Pariisiga - Pariis sai maailmasõdades rohkem abi kui Eesti, kuid tegelikkuses on mõlemad võrdselt Euroopa riigid (Meri, 1990; 108). Okupatsiooni on Meri võrrelnud vägistamisega, ning tema jaoks oli oluline, et kõik rahvad seda ka selliselt mõistaksid – okupatsioon kui selline õudus, mis ei jäta nähtavat jälge, aga ei kao tegelikult kunagi (Meri, 1990; 109). Artiklis on Meri nimetanud Eestit “Kesk-Euroopaks”, põhjendades seda saksa kultuuri mõjuga Eestile läbi ajaloo, pidades Eesti ja Saksamaa kombestikku ning väärtusi väga sarnaseks (Meri, 1998c). Sama on teinud ta 1990. aastal, kirjeldades Eesti mitmekultuurilist tausta (“*Estonia lies in Central Europe*”) (Meri, 1990; 108).

Lääneriikide käitumist peab Meri äärmiselt vastuoluliseks. Lääs ei tunnistanud kunagi Eesti, Läti ja Leedu okupeerimist kui kolme iseseisva Euroopa riigi elimineerimist (Meri, 1990; 109). Nii et *de jure* ei ole Eesti Vabariik kunagi lõpetanud eksisteerimist. Kuid samal ajal on demokraatlikud riigid allkirjastanud Helsingi lepped, mis tunnistavad agressiooni läbi loodud kunstlikke riigipiire (Meri, 1990; 109). Helsingi lepe on rahvusvaheline juriidiliselt mittesiduv leping, Euroopa Julgeoleku- ja Koostöökonverentsi (CSCE) lõppakt, millega lepiti 1975. aastal kokku rahvusvahelise suhtluse põhimõtted, ning koostööpõhimõtted majanduse, keskkonnaalase koostöö ja inimõiguste vallas (Brown, 2017). Meri väitel on tegelikult olukord lihtne - Eesti ei ole kunagi liitunud Nõukogude Liiduga, samamoodi, nagu Pariis ei ole kunagi liitunud Saksamaa Kolmanda Riigiga (Meri, 1990; 109).

Hiljem samal aastal toimunud CSCE (Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon) tippkohtumisel Pariisis ei saa Meri silmis deklareerida II maailmasõja lõppu, sest sõda ei ole tegelikult lõppenud Balti riikides - Eestiküsimus ja Balti kriis ei ole Nõukogude Liidu sisepoliitika tulemus, vaid II maailmasõja lõpetamata probleemid (Meri, 1990; 109). Meri hinnangul ostsid II maailmasõja lõpuõhtul demokraatlikud riigid endale rahu kolmandate riikide hinnaga ning nüüd on küsimus selles, kas ajalugu kordab ennast (Meri, 1990; 109).

Meri kohaselt ei ole ühiskond andeks andnud Balti riikide ja Tšehhoslovakkia ära andmist, mille tõttu pole Eesti ei loonud endale illusioone, ning inimestes tekkis skeptitsism

(Meri, 1992; 4). See ei olnud aga suunatud mitte Euroopa poole, vaid nende poliitikute poole, kes keeldusid aru saamast, et maailm on muutunud ning täna tehtavate halbade otsuste eest, maksavad meie lapsed homme (Meri, 1992; 4).

Eestlasi endid kirjeldab Meri aga väga erandliku ning dissidentliku rahvana teiste Nõukogude Liidu poolt okupeeritud rahvaste seas, sest Eesti oli Soome kultuuriruumis, vaatas nende televisiooni, kuulas nende raadiot ja eesti keel on sarnane soome keelele (Meri, 1992; 4). Tänu kõigele sellele sai Eesti näha ja kuulda uudiseid, Nõukogude Liidule ohtlikke asju, mida teistel Nõukogude Liidu poolt okupeeritud rahvastel teha polnud võimalik (Meri, 1992; 4). Ehk Meri nägi Eestit teiste postkommunistlike riikide seas siiski erilisena.

Rahvusvahelisest õigusest ning õigusriigi rajamise olulisusest on Meri rääkinud nii 1993. aasta vabariigi aastapäeval peetud presidendikõnes kui 2001. aastal Eesti Vabariigi 83. aastapäevale pühendatud kõnes, öeldes, et inimsusevastased kuriteod ei aegu (Meri, 2001a). Just õigusriik on oma erinevates vormides läbi ajaloo taganud Eesti kestvuse (Meri, 1993). Eestlastel on lootust ainult siis, kui ta suudab rajada õigusriigi mitte ainult sõnades vaid ka tegudes (Meri, 2001a). Siinkohal saab näha, kuivõrd läbiv teema on Meri jaoks põhiseaduslikkus ning rahvusvaheline kord.

Kõne võtab president kokku kutsudes inimesi üles andestusele, nimetades võitja tunnuseks suuremeelsust (Meri, 2001a). Just suuremeelsus avaldub aga valmisolekus andestada - ning eestlased on võitnud. Andestada tuleb aga süüdlastele, mitte süsteemile: “Meis ei ela viha, meis elab õigus ja armastus, [...] kuid unustada tähendab teist korda korrata minevikku, ja seda me ei tee mitte iialgi.” (Meri, 2001a).

3.3 Euroopa integratsioon ja probleemid Euroopas

Feldman (2001) väidab, et Eesti identiteedikonflikt tuleneb sellest, et ta asub täpselt lääne ja ortodoksse tsivilisatsioonide piiril (Feldman, 2001; 5). See väide on selles osas paikapidav, et Eesti identiteedikonflikt ei tulene mitte sellest, et oldi võrdluses ortodoksse tsivilisatsiooniga, vaid võrdluses olemisest Läänega. Seda kinnitavad nii Haveli kui Meri avaldised, et ortodoksse maailmaga Eestil tegelikult palju ühist ei olnud, sest ka ainuke ühine punkt (Nõukogude okupatsioon ning kokkupõrked Venemaaga ajaloos) olid pealesurutud. Eesti teadis, et on erinev ortodokssest maailmast, Venemaa

olles seega “teiseks” Eesti “meie” tunnetuses, ehk kriisi identiteedis sellest ei tekkinud. Probleem identiteediga tulenes aga sellest, et taheti olla osa Läänest. Eesti “meie” on oluliselt lähedamal lääneriikide hõlmamisele kui Venemaa hõlmamisele, kuid Lääs pidas Eestit siiski lihtsalt osaks “Idablokist” ning mitte endale sarnaseks. Sellest tulenevalt ei osanud Eesti end positsioneerida – täielikult ei kuulunud justkui kumbagi blokki. See osa maailmast, kuhu taheti kuuluda, Eestit tõeliselt omaks ei võtnud, vaid Eesti määrati sellesse osasse, millega Eesti end ise ei samastanud. Sellest ka Meri nähtav soov tõestada Eesti läänelikkust ning Venemaa tegude all kannatamist.

Eesti jaoks on Euroopa integratsiooni eesmärgiks Eesti taasühendamine Läänega ja kultuurilise barjääri tugevdamine Venemaaga (Feldman, 2001; 6). President Lennart Meri (nagu viidatud Feldman, 2001) avaldas 90ndate alguses suurt muret kasvava rahulolematuse üle, mis rahvusvaheliste organisatsioonidega liitumine on ühiskonnas tekitanud (Feldman, 2001; 8). Oma 1999. aasta kõnes tundis Meri (nagu viidatud Feldman, 2001) vajadust veelkord üle rõhutada, et Euroopa Liit ei ole lihtsalt üks “järjekordne rahvusvaheline liit”, mis ohustaks Eesti identiteeti ning suveräänsust (Feldman, 2001; 8). Seega Euroopa integratsioon on suurendanud etnilist integratsiooni, kuid samas on tekitanud ühiskonnas muret Euroopa Liidu mõju üle Eesti vähemusrahvuste poliitika üle (Feldman, 2001; 9).

Ühe peamise vajaliku muudatusena nägi Meri tihedamat riikidevahelist koostööd. Oma 1992. aastal avaldatud töös toob Meri välja, et koostöö baltiriikide ja Põhja- ja Lääne-Euroopa vahel on äärmiselt vajalik (Meri, 1992; 7). Kuid samas on vajalik ka võimalikult täpselt defineeritud Euroopa roll. Varssavi Paktist üksi enam ei piisa, ning nüüd on ainult Euroopa enda huvides, et Euroopa õpiks käituma ennetavalt (Meri, 1992; 7). Ühist välis- ja kaitsepoliitikat ning Euroopa Liidu ja Lääne-Euroopa Liidu omavahelist sidet on Meri toonitanud ka 1998. aastal (Meri, 1998a; 3).

Eesti integratsiooni Läänega pidas Meri edukaks (Meri, 1998a; 1). Eesti näeb Euroopa Liitu kui integratsioonivõimalust igal võimalikul tasemel: sotsiaalsel, majanduslikul ja poliitilisel (Meri, 1998a; 1). Vajalik on Euroopa integratsioon aga nii Euroopa enese identiteedi jaoks, kui uute transatlantiliste suhete arendamise pärast (Meri, 1998a; 3).

Kuid nagu Havelgi, tõi Meri eduka integratsiooni takistusena välja Euroopa Liidu liigse bürokraatlikkuse. Sama aasta kõnes Põhja-Atlandi Nõukogule ei pidanud Meri

külma sõja järgset rekonstruktsiooni veel lõppenuks, kuid selle poole peaks järeleandmatult püüdma (Meri, 1998b). See entusiasm aga, mis valitses pärast Berliini müüri langemist, on hakanud suureneva tehnilise ja bürokraatliku lähenemise tõttu hääbuma (Meri, 1998b). NATO peab aga kohanema Euroopa uute tingimustega ning selle uue reaalsusega (Havel 1998b).

NATOGa liitumist nägi president ühe Euroopa taasühendamise osana, ning võimalusena ehitada ühine baasalus, et vältida konflikte tulevikus. Balti riigid, millele Meri viitas kui “tulevastele Euroopa Liidu liikmetele”, sümboliseerivad Meri sõnul suhete muutunud loomust nii Venemaa ja selle naabrite vahel, Venemaa ja Lääne vahel, kui ka uusi võimalusi kaubanduses ja inimestevahelises koostöös (Meri, 1998b).

Meri on palju näinud vaeva Eesti ja Euroopa Liidu sarnasuste demonstreerimisele, rõhutades Eesti kuulumist rahvusvahelistesse organisatsioonidesse kui iseenesestmõistetavust, sest ei ole mõistetav, kuidas mõjutaks Euroopa demokraatiate liitumine demokraatlike organisatsioonidega Euroopa julgeolekut negatiivselt (Meri, 1998b). 2000. aastal on Meri nimetanud Eestit loomulikuks osaks maailmamajandusest, eriti oma suhetes Euroopa Liiduga (Meri, 2000; 18). Euroopa Liidu kontekstis rääkides ei erine Eesti arusaam julgeolekust juba eksisteerivatest Euroopa Liidu liikmesriikide omadest, sest eesmärgid on samad - võidelda rahvusvaheliste riskidega ja kindlustada oma iseseisvus (Meri, 2000; 20).

Kuigi Meri pidas Eesti lõimumist Läänega võrdlemisi edukaks, võib tajuda hirmu Eesti väljajäetuse ning tuleviku pärast. Meri jaoks oli murettekitav, kuidas Eesti on Euroopa, USA ja Venemaa infoväljast veel väljas, jäädes ilma teemadest, mis on Euroopas, Ameerika Ühendriikides ja Venemaal kõige tormakamalt päevakorras, mis omakorda on “vaesusetunnistus” kõigile osapooltele (Meri, 2001a). Eesti enesepositsioneerimine ja defineerimine on aga äärmiselt oluline ülemaailmses kontekstis, kui eduka tuleviku tagatis – ei ole võimalik üles ehitada jõukat ja õnnelikku Eestit, kui Eestil endal puudub nägemus globaalsest maailmast ja Eesti asendist selles kahekümne aasta pärast (Meri, 2001a).

Euroopa Liidu laienemist pidas Meri kasulikuks kõigile. Meri antud intervjuus Rootsi ajalehele, ütles president, et 1. jaanuaril 2003 koputab Eesti Euroopa Liidu uksele (Pall, 2001). Liidu laienemine oleks tema sõnul kasulik kõigile riikidele, sest turg muutuks suuremaks ka juba eksisteerivate liikmesriikide jaoks, ning Liidu praegust eelarvet ei saa

isegi võrrelda tulevase eelarvega. Kasu teeniksid eriti just kriitilisel piiril olevad riigid, nagu näiteks Hispaania ja Itaalia, kes saavad laienemise järel palju suurema turu, kuhu oma tooteid müüa (Pall, 2001).

Eesti liitumine Euroopa Liiduga võtab aga aega, sest asjad hakkavad kiiresti liikuma ja poliitiline tahtejõud tekib alles siis, kui tunnetatakse ohtu, kuid et Euroopa Liit oma tuleviku pärast muret ei tunne, on neil tunne, et kõige jaoks on aega küll (Pall, 2001). Kuid nagu Haveligi, on ka Meri jaoks äärmiselt oluline, et Eesti võetaks Euroopa Liitu vastu kui võrdne liige ja partner teiste liikmesriikidega, sest Eesti on teinud riigis nii palju struktuurseid muudatusi, ja seda suurte ohvritega ühiskonna jaoks, nii et vastuvõtt võrdse liikmena oleks ainult õiglane (Pall, 2001).

3.4 Identiteediküsimus

Kuus (2002) on nimetanud Eestit identiteedikonstruksiooni huvitavaks näiteks, sest Eesti hakkas väga kiiresti pärast taasiseseisvumist taotlema liitumist EL-iga, samas kui rahvusvaheline integreerimine leidis aset samaaegselt koos rahvusidentiteedi intensiivse maksmapanekuga (Kuus, 2002; 95). Suure osa Eesti rahvusidentiteedist moodustab aga hirm oma julgeoleku pärast, ning seda mitte ainult territoriaalses mõttes, vaid oma kultuuri väljasuremishirmust tulenevalt (Kuus, 2002; 95).

Kuus (2002) on toonud välja, kuidas hirm rahvusvahelise integratsiooni ees ei tulene mitte rahvusvahelisusest, vaid Euroopa Liidu nõudmisest integreerida eesti vähemusrahvuseks olevad eestivenelased paremini eestlaste sekka (Kuus, 2002; 99). Ehk identiteedikonflikt ei tulene mitte niivõrd sellest, et kardetaks oma rahvusidentiteedi pärast rahvusvahelises kontekstis, vaid sellest, et selleks, et olla rahvusvahelisem, peab Eesti koostööd tegema venelastega, keda nähakse tegelikkuses kõige suurema ohuna Eesti rahvusidentiteedile ja selle julgeolekule. Sellest tulenevalt tuntakse survet Eesti "lääne identiteet" kompromissile panna, mida nähakse kui ohtu Eesti rahvusidentiteedile (Kuus, 2002; 99). Eesti identiteediprobleemid tulenevad seega peamiselt Eesti suurusest ja suhetest Venemaaga, mitte niivõrd suhetest Euroopaga (Kuus, 2002; 102). See kinnitab ka Feldmani (2001) teooriat, mille kohaselt Eesti identiteediprobleem tuleneb läänemaailma ja vene kultuuriruumi piiril olemisest.

Meri rõhutas isegi 1993. aasta vabariigi aastapäeval peetud kõnes Eesti kui olemuslikult Euroopa väärtuseid kandvat riiki, ilmselt sooviga selgitada rahvale Eesti

püüdluseid Euroopa Liiduga liitumiseks. Meri rääkis kõnes Eestist kui Euroopa ja Euroopalike väärtuste ja õigussüsteemi (ida)piirist (Meri, 1993). Meri rääkis Eesti ühiskonnast kui avatud ühiskonnast – Euroopa ühiskonnast, sest Eesti on võtnud vastu teisitimõtlejaid Venemaalt ja pakkunud neile kodu. Ning just nende Euroopa väärtuste kaitseks vajab Eesti selget riigipiiri. Meri nimetab Eesti piiri Euroopa väärtuste piiriks, mis jääb alati avatuks Andrei Sahharovile, kuid mis peab alati olema suletud Hitleri ja Stalini eksperimentide kordajatele (Meri, 1993).

Ning just oma Euroopa väärtuste pärast on Eesti (ja Läti) Venemaale (kes oli aina ajamas post-imperialistlikku poliitikat) pinnuks silmas (Meri, 1993). Eesti-Venemaa pingete põhjuseks on Meri hinnangul see, et Euroopa väiksemad riigid tõid Euroopast kaasa parlamentaarse traditsiooni ning mitmeparteilise süsteemi, usu vabaturumajandusse ja inimõigustesse, mida koloniaalriik kardab ja vihkab, nagu keskajal kardeti katku (Meri, 1993). Eesti eesmärk on aga kujundada oma suhted Vene Föderatsiooniga kujundada euroopalikul moel (Meri, 1993).

2001. aastal on Meri vabariigi aastapäeval peetud kõnes rõhutanud aga just Eesti väiksusest tulenevat vajadust olla targem kui teised ning vajadust silma paista (Meri, 2001a). Väikeses Eesti armees ei ole Meri sõnul kohta keskpärasusel ja hallusel ning Eesti peab olema targem ja kavalam kui vastane, kes on Eestist suure tõenäosusega tugevam (Meri, 2001a).

Meri on selgelt sõnastanud rahvusidentiteedi ja euroopa identiteedi omavahelise suhte, pidades oluliseks, et kaks eelmainitud oleksid omavahel tasakaalus. Meri väitel ei saa olla eurooplane, olemata eestlane (Meri, 2001b). Ning ei saa olla eestlane, olemata eurooplane. “Esimesed neavad meid silmitusse tulevikku; ja teised neavad meid oludesse, millel ei saagi olla tulevikku.” (Meri, 2001b). Tasakaalu pidas Meri väikeriigi poliitika võtmeks - korraga tuleb näha nii tulevikku, olevikku kui minevikku, kust ammutada kogemusi ja näha ka vigu (Meri, 2001b). Sellega on Meri taas kokkuvõtvalt sõnastanud enda nägemuse eri identiteeditüüpide koostoimest - rahvusidentiteet ja Euroopa identiteet käivad kõrvuti ning ei ole üksteist välistavad, pigem isegi eeltingimused üksteisele (Meri, 2001b).

4. Eesti ja Tšehhi: võrdlev analüüs

4.1 “Naasmine Euroopasse”

Václav Haveli ja Lennart Meri peamiseks ühistunnuseks on, kuidas nad mõlemad esindasid tugevalt vaadet, mille kohaselt Ida- ja Kesk-Euroopa Nõukogude okupatsiooni alt vabanemine tähendas “naasmist Euroopasse”. Mõlemad kaitsesid just seda seisukohta, et Tšehhi ja Eesti mitte niivõrd ei liitu Euroopaga, nagu nad ei oleks sinna varem kuulunud, vaid nad taasliituvad sellega, sest nende riikidel lihtsalt ei vedanud ja nad lõigati vägivaldselt teiste endisuguste seast ära. Eesti ja Tšehhi on mõlema autori arvates samapalju Euroopa riigid kui ükskõik millised lääneriigid. Kogu olukorda nähakse suure ebaõiglusena - nagu eelnevalt viidatud, ütles Havel, et lääneriikidel lihtsalt vedas, et neid Nõukogude Liitu ei ühendatud. Ja nagu ütles Meri, siis lääneriigid tegelikkuses kauplesid endale rahu vähemõnnelike riikide arvelt.

Üldiselt kostus mõlema presidendi avaldistest ning kõnedest läbi selget haavumist selle üle, et neid eurooplasteks veel ei peeta. Seda just sellepärast, et mõlemad presidendid nägid endi riike osana lääne tsivilisatsioonisfäärist ning eurooplus põhineb just läänelikel väärtustel. Läänelikud väärtused põhinevad nende jaoks austusel unikaalse inimolendi vastu ja inimkonna vabaduste suhtes, õigusel ja väärikusel, demokraatlike institutsioonide kaitsmisel ja turumajanduse ning kodanikuühiskonna edendamisel.

Postkommunistlike riikide vajadust selgitada lääneriikidele oma kannatusi, on Mälksoo (2009) oma uurimuses põhjendanud sellega, kuidas Lennart Meri 1990ndate alguses ütles, et kõik räägivad kommunismi surmast, kuid keegi ei ole näinud selle laipa (Mälksoo, 2009; 661). Kesk- ja Ida-Euroopa tahe tõestada kommunistliku režiimi kuritegude jõhkruks ja otsides järjepidevalt lääneriikide hukkamõistu kommunismi kuritegudele, saab näha kui postkommunistlike riikide katset kommunismi hinguselemineku reifitseermiseks, kui kommunismi laiba ekshumeerimist (Mälksoo, 2009; 661). Seega eelnevalt demonstreeritud Meri ja Haveli püüded panna Läänt mõistma Eesti ja Tšehhi erinevust Nõukogude Liidust ja kommunistlikust režiimist, kirjeldades endile osaks saanud ebaõiglust ja kannatusi, saab tõlgendada soovina tõestada kommunismi surma. Et kommunistlikku režiimi enam nende riikides ja eksisteeri ja on neist jäädavalt kadunud.

Nagu eespool nägime, nimetas Meri Eestit lausa Euroopalike väärtuste idapiiriks, öeldes, et just sellepärast ei meeldi Eesti Venemaale, et Eesti esindab Euroopalikke väärtuseid kohe Venemaa ukse all. Meri pani rõhku õigusriigile ning põhiseaduslikkusele, kui moraalsetele väärtustele, mis on Euroopalike väärtuste aluseks. Havel rõhutas rohkem just austust unikaalse indiviidi ja erinevate identiteetide suhtes, kui seda, mis paneb aluse läänelikele väärtustele.

Euroopal endal on mitmeid defineerimisvõimalusi, kuid nagu mõlemad on välja toonud, on Euroopa defineerimine Euroopa Liitu kuuluvuse põhjal kõige ebaadekvaatsem, sest nagu Havel konkreetselt välja tõi, peetakse ka Norrat ja Šveitsi Euroopaks, mis sellest, et kumbki neist Euroopa Liitu ei kuulu - nad tegutsevad samadel väärtuspõhimõtetel. Ning kui Kesk- ja Ida-Euroopa näevad vaeva, et liituda Euroopa Liiduga, siis Liitu juba kuuluvad riigid, Lääs, ei peaks samuti pääsema kriitilisest eneserefleksioonist, sellest, mida nad on ajaloos teinud ja kuidas nad praegu toimivad.

Nagu eespool võis näha, on Meri palju rõhunud Eesti euroopalikkusele ja selle asjaolu tõestamisele, näiteks väites, et Eesti on sama palju Euroopa kui Pariis, ning et Eesti liitus Nõukogude liiduga samapalju kui Pariis Kolmanda Reichiga. Euroopa väärtuste ja Euroopa kui tsiviliseerituse sünonüümina mõistmist võib näha kasvõi Meri öeldus, et Eesti eesmärk on tagada suhted Venemaaga Euroopalike väärtuste alustel ja kuidas Eesti tunnustab Venemaad kui Euroopat ainult siis kui Venemaa võtab omaks Euroopalikud väärtused. Nendest väidetest saab järeldada et Euroopalikud väärtused oleks justkui kõige tsiviliseeritu tähistajaks, ning kõik, mis ei ole "Euroopalik" oleks negatiivne.

Kuigi Meri on rõhunud Eesti kui Euroopa kirjeldamisele teistele riikidele, on läbi kosta, kuidas ta on tegelikkuses teadlik eestlaste skeptisismist Euroopa Liidu suhtes. Seda Meri sõnutas just sellepärast, et eestlased tunnevad end olevat reedetud. Sellest tulenevalt kutsus Meri eestlasi üles olema suuremeelsed ja andestama ajaloole, nendele rahvastele ja inimestele, kes Eestile ülekohut on teinud.

4.2 Euroopa identiteet ja Euroopa integratsioon

Erinevaid identiteeditüpe eristavad mõlemad ekspresidendid aga selgelt. Oma regionaalse identiteedi üle ollakse uhked, ning rõhutatakse korduvalt, kuidas Euroopasse naasmise eesmärk ei ole assimileerumine Läänega, vaid taasliitumine Euroopaga kui Kesk-Euroopa. Autorile üllatuseks kategoriseerib Meri ka Eesti Kesk-Euroopa alla,

põhjendades seda saksa kultuuri mõjuga Eestile ning Saksamaaga sarnase kombestiku ja väärtustega. Seda võib näha ka kui katset haakida lahti "Balti riikide" regionaalsest identiteedist - Meri püüab Eestit haakida ajalooliste saksa mõjude kaudu Kesk-Euroopaga, vastandudes Nõukogude pärandile. Tõepoolest, enne II maailmasõda ei olnud "Balti riigid" veel ühtne kooslus, rääkimata varasemast ajaloolisest perioodist.

Mõlemad mõtlejad on rõhutanud rahvusidentiteedi olemasolu, kuid ka selle koeksisteerimist Euroopa identiteediga. Nagu Meri välja tõi, siis ei saa üks teiseta eksisteerida. Rahvusidentiteeti nähti kui midagi, mille üle olla uhke, ning mida uhkusega tahetakse liita teiste Euroopa rahvaste identiteetidega.

Selgelt kostub läbi aga ka konflikt erinevate identiteeditüüpide vahel: mõlemad riigijuhid olid haavunud, et neid eurooplastena ei nähtud ja teadsid, et neid ei nähta sellena enne, kui nad liituvad Euroopa Liiduga. Nagu Havel tõi välja, siis "ida" esindab negatiivseid väärtuseid ning "lääs" positiivseid, mida kumbki, ei Meri ega Havel pädevaks ei pea, sest Euroopa Liiduga liitudes, ei plaani nad läänega assimileeruda, vaid säilitada oma rahvusidentiteet ning olla oma identiteediga osa suurest Euroopa kogukonnast. Ehk asi ei ole otseselt "läänelikkuses", vaid "läänelikes väärtustes". Ei Tšehhi ega Eesti ei taha olla lääneriik, vaid tahavad olla oma regionaalse- ja rahvusidentiteediga, kuid et mõlemad riigid järgivad "läänelikke põhimõtteid", siis nende teisiti kohtlemine, halvustamine, või Liidust väljajätmine oleks ebaõiglane ning põhjendamatu.

Siinkohal võib näha viiteid kultuurimperialismile - Euroopa Liit kui "lääne" esindaja, kui miski, mis ühendab kõiki legitiimseid demokraatiasid, Lääs kui ainuke "õige" ja edasiarenenud riikide grupeering. Ehk Ida- ja Kesk-Euroopa riigid peavad tõestama enda piisavat "läänelikkust" et tõestada enda valiidsust ning tõsiseltvõetuvust demokraatiana. Ilma Euroopa Liitu ja lääneriikide grupeeringusse kuulumata ei ole riigid justkui demokraatiad ja tõsiseltvõetavad riigid. Ehk kultuuriliste erinevuste arvestamine toimub ainult senikaua, kuni see mahub "läänelikkuse" printsiipidesse, mida nii Eesti kui Tšehhi pidid tõestama, et neid koos nende kultuuridega siiski arenenud tsivilisatsioonide hulka arvestataks. Sellest tulenevalt on ka Havel öelnud, nagu eelnevalt viidatud, et kui "lääne" seostamine kõige heaga ja "ida" seostamine kõige halvaga ei lõppe, on võimatu üles ehitada uut maailmakorda, mis põhineks tõelisel võrdsusel.

Nagu eelnevalt välja toodud, oli Haveli jaoks selge arusaam oma rahvusidentiteedist eeltingimuseks Euroopa identiteedile. Sest kui rahval ja inimesel endal on selge identiteet,

arusaam sellest, kes ollakse, siis suudetakse edukalt ka teistsuguste identiteetidega koostööd teha. Kui aga puudub selge identiteet, siis on seda identiteeti ka kerge rünnata ning igal pool nähakse ohtu, ei usaldata teisi identiteete, sest nad on “teised” ja mitte “meie”. Ka Meri on rõhunud identiteedi olulisusele, öeldes, et on võimatu üles ehitada õnnelikku Eestit, kui Eesti ise ei tea enda positsiooni maailmas. Ehk mõlemad presidendid pidasid äärmiselt oluliseks enda rahvusidentiteedi olemasolu, sest see tagab selle, et neil on võimalus õitsengule teiste riikide seas, kes ennast ja oma identiteeti tunnevad. Seega need kaks mõtlejat kindlasti ei pooldanud rahvusidentiteedist loobumist Euroopa Liidu kasuks või vastupidi, vaid rahvusidentiteet oli nende jaoks midagi, mis viis neid ka Euroopa identiteedile lähemale, esindades samal ajal ka oma regionaalset identiteeti.

Nagu eelnevast peatükist selgus, siis Eesti näitel tunnetas ühiskond selget ohtu Euroopa Liiduga liitumisel. Vastuseis ja rahulolematuus EL-iga liitumise pärast oli suur. Seda mitte niivõrd aga Euroopas või rahvusvahelises ohu nägemisest, vaid Liidu poolt nõutavate kodakondsuspoliitika ja integratsioonipoliitika muudatuste tõttu. Eesti identiteedikonflikt ei tulene seega mitte “rahvusvahelised organisatsioonid/Lääs vs Eesti” vastandusest, vaid “Eesti vs Venemaa” vastandusest. Tulenevalt sellest, et Euroopa Liit tahtis näha muudatusi Eesti integratsioonipoliitikas eestivenelastega, millega rünnati otseselt Eesti rahvusidentiteedi olemust, nähti ka Euroopa Liidus ohtu Eesti suveräänsusele ja rahvusidentiteedile.

Nagu varasemalt välja toodud, siis Euroopa identiteedi hetkeolukorda pidas Havel nõrgaks. Alguse sai probleem sellest, et Euroopa Liidu asutajad pärast II maailmasõda ei näinud mingit põhjust defineerida Euroopa identiteeti, sest seisti kõige hea eest - kõige “lääneliku” eest. Sellest sai Euroopa peamine määravaks osutunud viga - Euroopa ei pööranud kuni hiljutise ajani tähelepanu oma identiteedi defineerimisele, sest nagu Havel ütles, nägi Euroopa end ekslikult kogu maailmana ning ülimuslikuna “teise” suhtes, mis lõppes sellega, et ka hiljem ei osatud ennast suhtes “teisega” positsioneerida ja defineerida.

Ka Euroopa integratsioonile on mõlemad autorid andnud karmi kriitikat. Nagu nägime, väitis Havel, et Euroopal on puudu selge defineeritus ning võime näha enda erahuvidest kaugemale. Meri kinnitas samuti, et Euroopal on puudu poliitiline tahtejõud. Vajalike muudatustena nägi Havel peamiselt vajadust koostada EL-i põhiseadus, mis erinevalt juba eksisteerivatest dokumendilehekülgedest sõnastaks lihtsalt ja selgelt Euroopa eesmärgid ja põhimõtted. See tooks Haveli hinnangul Liidu rahvale lähemale -

inimesed mõistaksid Liitu paremini, Liit oleks vähem tehniline, rohkem inimlik ja emotsionaalsem.

Mingis mõttes võib pidada Havelit põhiseaduspatriotismi pooldajaks, sest nägi identiteediprobleemi lahendusena Euroopa eri identiteetide kokkutoomist Euroopa Liidu põhiseaduse alla. Samal ajal soovis Havel Liidu põhiseaduse koostamist just emotsionaalse seotuse suurendamise eesmärgil. Havel nägi EL-i peamise tehtava veana emotsionaalsuse puudumist, mis on äärmiselt oluline osa kuuluvustunde tekitamisel ning selletõttu ei ei oska inimesed end ka eurooplasena defineerida. Euroopa inimesed on Haveli hinnangul niivõrd eurooplased, et enamus neist isegi ei teadvusta oma eurooplust ja euroopa identiteeti.

Seega mõlemad presidendid tunduvad ühelt poolt justkui vaidlustavat Euroopat ja selle identiteeti sellisena, nagu seda siiani on nähtud, nõudes postkommunistlike riikide ajaloolise mälu arvestamist Euroopa identiteedis. Sest Eesti ja Tšehhi nägemus II maailmasõjast ja sellele järgnenud ajast on hoopis teistsugune lääneriikide omast. Et mõlemad riigid on oma väärtusruumilt läänelikud ja kuuluvad enda hinnangul tegelikult lääneriikide hulka, tahavad nad, et nende ajaloolist mälu võetaks Euroopa identiteedi konstrueerimisel arvesse, sest nemad on kannatanud rohkem kui lääneriigid ja seda tuleb austada. Samas tahavad nad siiski sellesse Euroopasse kuuluda, olla ametlikult arvestatud lääneriikide hulka, kuid kõige sellega, mida nende riigid on pidanud läbi elama, mitte ainult sel eesmärgil, et olla liige edukate riikide klubis.

Kõik tundub seega tagasi viivat eelmainitud konnotatsioonide juurde, mida mõisted “ida” ja “lääs” omavad. Sest kokkuvõttes jääb kostma, et asi ei ole mitte niivõrd Euroopas, kuivõrd tõsiseltvõetavuses - selleks, et olla tõsiseltvõetav lääneriik, tuleb olla osa Euroopa Liidust. Samal ajal kui nad ise taotleavad nende vastanduvate konnotatsioonide kadumist, käitutakse siiski nende alusel, sest nad antud hetkel ikkagi eksisteerisid.

Varasema peatüki põhjal näeme, kuidas Haveli hinnangul ongi Euroopa peamiseks ülesandeks olla eeskuju sellest, kuidas erinevate identiteetidega inimesed ühiste eesmärkide nimel on ühinenud ja edukalt koos töötavad. Euroopa integratsioon peab põhinema Euroopalikel väärtustel, sest just need on need, mis toovad need erinevate identiteetidega inimesed kokku.

Kaks presidenti olid seega oma vaadetelt küllaltki sarnased ning põhimõttelisi erinevuseid nende arvamustes ning nägemustes rahvusest ja Euroopa Liidust ei olnud.

Ka ajalises plaanis ei saa täheldada suuri muutuseid presidentide seisukohtades või põhimõtetes ning teemad jäid läbivalt samaks - Havel pannes pöhirõhku uue ja võrdse maailmakorra ehitamisele, Ida ja Lääne võrdsusele ning läänelikele väärtustele ja Meri toonitades postkommunistlike riikide võrdsust Läänega, Eestile osaks saanud ebaõiglust ning põhiseadusliku korra olulisust. Havel analüüsis ka Euroopa identiteeti ja identiteedi kontseptsiooni põhjalikumalt ning pööras rohkem tähelepanu sellele, mis kujundab inimese identiteeti. Samuti pakkus Havel välja rohkem konkreetsemaid muudatusettepanekuid Euroopa Liidu jaoks (nt põhiseadus jms). Meri tegeles rohkem aga pikemate ajalooliste arenguliinidega ning rõhutas rohkem koostöövajadust.

Mõlemad autorid olid aga küllaltki konkreetsete väljaütlemistega, olenemata sellest, kus ja kellele kõnet peeti, tehes selgeks enda nägemused Euroopa Liidust, Euroopa identiteedist ja süsteemi düsfunktsionaalsusest. Küll aga muutus veidi kõnede fookus, olenevalt sellest, kellele ja kus kõnet peeti või kellele oli artikkel suunatud. Havel rääkis teiste omasuguste, postkommunistlike riikidega, suheldes rohkem integratsioonist ning sellest, kui oluline on pingutada, et tõestada, et kuulutakse tegelikult Euroopasse. Pöördudes aga lääneriikide või Euroopa Liidu poole, on Havel Liidu suhtes märkimisväärselt kriitilisem ning rõhutab rohkem Ida ja Lääne võrdsust. Kõigis kõnedes rõhutab ta aga kõigi osapoolte võrdset rolli uue ja võrdse maailmakorra loomisel. Meri puhul võib täheldada sama, et rääkides lääneriikidega, on president oluliselt kriitilisem Liidu tegemata, tehtud ja tehtavate tegude suhtes. Kohalikule publikule esinedes rõhutab Meri aga just Liidu positiivseid külgi, sellega liitumisest saadavaid võite, ning eelkõige seda, kuidas Eesti oma olemuselt juba tegelikult kuulub sinna.

Samuti oli mõlemal presidentil üldjoontes sama eesmärk ning toetasid üksteist (ja teisi samal teekonnal olevaid postkommunistlikke riike) Euroopa Liiduga liitumisel ja nende vaadete esindamisel. Nägemus rahvus-, regionaalne- ja euroopa riigi koostoimest oli mõlema presidendi jaoks suhteliselt sarnane. Oli äärmiselt oluline hoida alles tugev rahvusidentiteet, mis oleks võimeline vastu panema väliste jõududele ja survele; tugev regionaalne (Kesk-Euroopa) identiteet, rõhutades (Tšehhi puhul) Kesk-Euroopa erilisust ning (Eesti puhul) Eesti etnilist (soome-ugri) ja ajaloolist erilisust; ja tugev Euroopa identiteet koos Euroopa Liitu kuulumisega, mis tagaks mõlema riigi julgeoleku, tõsiseltvõetavuse ja (taas)kuulumise teiste läänelike väärtustega riikide hulka, kuhu mõlemad riigid tegelikult kuuluvad.

Kokkuvõte

Euroopa Liidu jaoks oli 2000ndete alguses toimunud laienemine suureks väljakutseks, eriti just ühise identiteedipoliitika osas. Peamiseks probleemiks oli erinev nägemus Euroopast ja Euroopa ajaloo, sest uued liikmesriigiks pürgijad seadsid senise nägemuse Eurooplusest ja Euroopa ajaloonarratiivist küsimuse alla. Euroopa identiteeti seega oli ja on äärmiselt keeruline luua ja säilitada, sest Liit koosneb niivõrd mitmetest erinevatest kultuuridest ja ajaloolistest mäludest. Vaidluspunkte tekib palju juba Euroopa kui mõiste defineerimisel, mis aita kaasa Euroopa probleemile, et seda nähakse bürokraatliku üksusena, millega puudub emotsionaalne seos, mille põhjale luua identiteeti.

Eesti ja Tšehhi nägemused Euroopa identiteedist ja kombineerimisest rahvusliku- ja regionaalidentiteediga, olid suhteliselt sarnased. Mõlemad riigid nägid end kuuluvat lääne tsivilisatsioonifääri, kust neid Nõukogude Liit ebaõiglaselt röövis, rikkudes nende riikide mainet. Euroopa Liit põhineb nende jaoks läänelikel väärtustel, ning et Eesti ja Tšehhi on olemuslikult alati läänelikke väärtuseid omanud, on nii Eesti kui Tšehhi alati kuulunud Euroopa Liitu. Euroopa integratsioonile ja Euroopa Liidule jagus nii Havelil kui Meril palju kriitikat, mõlemad pakkudes välja lahendusi, kuidas Euroopa tegutsema peaks ning kuidas tuua Euroopa Liit oma rahvastele emotsionaalselt lähedamale.

Äärmiselt oluline oli mõlema presidendi jaoks see, et Euroopa Liiduga ei liitunud mitte selleks, et saada Lääneks, vaid et saada osaks läänelike väärtustega rahvaste ühendusest. Oli pettumust ning ebaõiglustunnet, et Nõukogude Liitu haaratud riikidele tehti liiga ning ei aidatud piisavalt palju, hiljem nendesse negatiivselt suhtudes, sest nad olid "idast". Mõlemad autorid soovisid olla osa uue maailmakorra ehitamisest, kus puuduksid ida ja lääne mõistetele vastavalt negatiivsed ja positiivsed konnotatsioonid. Mõlemad presidendid tahtsid panna koostoimesse rahvus-, regionaal- ja Euroopa identiteedi, nähes rahvusidentiteeti isegi Euroopa identiteedi eeldusena.

Identiteedikonflikti tunnetasid Havel ja Meri sel määral, et nad saavutaksid austuse ka teistelt riikidelt oma rahvusidentiteedile ja saaksid Euroopa Liitu vastuvõtmisega taastunnustatud kui eurooplased. Eesti puhul seisnes konflikt rahvusidentiteedi ja Euroopa identiteedi vahel tegelikkuses eestlaste rahvusidentiteedi konfliktis eestivenelaste identiteetidega, mille Euroopa Liidu nõudmised teravalt välja tõi. Mõlema presidendi eesmärgiks oli luua Euroopa, mis põhineks tõelisel võrdsusel, kus kõik erinevad rahvusidentiteedid oleksid ühendatud ühtse Euroopa identiteedi lipu alla.

Kasutatud kirjandus

Bibliograafia

- 1) Bardi, Luciano & Rhodes, Martin & Nello Susan S. 2002. "Enlarging the European Union: Challenges to and from Central and Eastern Europe: Introduction." *International Political Science Review*, 23(3): 227-233.
- 2) Ehin, Piret. 2018. "Regionaalne lõimumine Euroopas ja mujal maailmas." *Sissejuhatus rahvusvahelistesse suhetesse*, toim. Berg, Eiki & Ehin, Piret & Kasekamp, Andres & Mälksoo, Maria & Piirimäe, Eva & Toomla, Raul & Toomla, Rein. 2018. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 356-380.
- 3) Blokker, Paul. 2008. "Europe "United in Diversity": From a Central European Identity to Post-Nationality?" *European Journal of Social Theory*, 11(2): 257-274.
- 4) Brown, Martin D. 2017. "Helsingi lõppakti puuduv „inimmõõde”." *Diplomaatia*, november.
- 5) Burgess, Michael. 2000. *Federalism and the European Union: the Building of Europe, 1950-2000*. London: Routledge.
- 6) European Commission. 2001. "Enlargement of the European Union: An Historic Opportunity". https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/press_corner/publications/corpus_en.pdf (Külastatud 2. märts, 2021).
- 7) Feldman, Merje. 2001. "European Integration and the Discourse of National Identity in Estonia." *National Identities*, 3(1): 5-21.
- 8) Guibernau, Montserrat. 2011. "The birth of a united Europe: on why the EU has generated a 'non-emotional' identity." *Nations and Nationalism*, 17(2): 302–315.
- 9) Kalmus, Veronika. 2015. "Diskursusanalüüs." Tartu Ülikool: *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/diskursusanalyys> (Külastatud 29. aprill 2021).
- 10) Kalmus, Veronika & Siibak, Andra. "Sotsiaalteadusliku analüüsi alused." *Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskonna haridusteaduste instituudi õpetajate täienduskoolitus- ja kutse aasta keskus*. <https://sotsiaaalained.weebly.com/sotsiaalteadusliku-analuumlumlsi-alused.html> (Külastatud 12. mai 2021).

- 11) Kuus, Merje. 2002. "European Integration in Identity Narratives in Estonia: A Quest for Security." *Journal of Peace Research*, 39(1): 91–108.
- 12) Moravcsik, Andrew & Vachudova, Milada Anna. 2003. "National Interests, State Power, and EU Enlargement." *East European Politics and Societies*, 17(1): 42–57.
- 13) Mälksoo, Maria. 2009. "The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe." *European Journal of International Relations*, 15(4): 653–680.
- 14) Mälksoo, Maria. 2020. *Europe Thirty Years After 1989: Transformations of Values, Memory, and Identity*. BRILL: Value Inquiry Book Series.
- 15) Pall, Arne. 2001. "President Meri: 1. jaanuaril 2003 oleme valmis." *Postimees*, 3. jaanuar.
- 16) Strath, Bo. 2004. *Europe and the other and Europe as the other*. Bruxelles: Lang

Haveli ja Meri tekstid

- 1) Havel, Václav. 1990. "Address given by Vaclav Havel to the Polish Sejm and Senate." 25. jaanuar.
https://www.evce.eu/content/publication/2006/3/27/d639c9ab-79ce-41d9-8767-4a9bd804ec35/publishable_en.pdf (Külastatud 30. märts 2021).
- 2) Havel, Václav. 1993. "How Europe Could Fail." *The New York Review of Books*. 18. november. <https://www.nybooks.com/articles/1993/11/18/how-europe-could-fail/> (Külastatud 30. märts 2021).
- 3) Havel, Václav. 1997. "The Future of European History." *The Brown Journal of World Affairs*, 4(2): 3-9.
- 4) Havel, Václav. 1999a. "We, the People of a United Europe..." 11. märts. <https://web.archive.org/web/20101106143241/http://www.project-syndicate.org/commentary/hav12/English> (Külastatud 3. aprill 2021).
- 5) Havel, Václav. 1999b. "The New NATO and its New Enemies." 30. aprill. <https://web.archive.org/web/20101106143247/http://www.project-syndicate.org/commentary/hav13/English> (Külastatud 3. aprill 2021).
- 6) Havel, Václav. 1999c. "On the 10th Anniversary of the Velvet Revolution." 15. november. <https://web.archive.org/web/20110419103552/http://www.project-syndicate.org/commentary/hav14/English> (Külastatud 5. aprill 2021).

- 7) Havel, Václav. 2000a. "Sovereignty Bound." 5. märts.
<https://web.archive.org/web/20070812031530/http://www.project-syndicate.org/commentary/hav15> (Külastatud 6. aprill 2021).
- 8) Havel, Václav. 2000b. "Is There a European Identity, Is there a Europe?" 21. juuni.
<https://web.archive.org/web/20070808111944/http://www.project-syndicate.org/commentary/hav17> (Külastatud 3. aprill 2021).
- 9) Havel, Václav. 2000c. "The Spires of Renewal." 20. detsember.
<https://web.archive.org/web/20070616052200/http://www.project-syndicate.org/commentary/hav19> (Külastatud 5. aprill 2021).
- 10) Havel, Václav. 2001a. "Who Threatens Our Identity." 18. aprill.
<https://web.archive.org/web/20070805053855/http://www.project-syndicate.org/commentary/havel20> (Külastatud 3. aprill 2021).
- 11) Havel, Václav. 2001b. "Know Thyself, Russia." 10. juuli.
<https://web.archive.org/web/20070808113735/http://www.project-syndicate.org/commentary/havel21> (Külastatud 5. aprill 2021).
- 12) Havel, Václav. 2001c. "Redefining the West." 2. oktoober.
<https://web.archive.org/web/20070805002349/http://www.project-syndicate.org/commentary/havel22> (Külastatud 30. märts 2021).
- 13) Havel, Václav. 2004. "Reflections on "Europeanism"." ZSE, märts. Pp. 323-329.
https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/1610-7780-2004-3-323.pdf?download_full_pdf=1 (Külastatud 30. märts 2021).
- 14) Meri, Lennart. 1990. "Estonia's Role in the New Europe." *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, 67(1): 107-110.
- 15) Meri, Lennart. 1992. "Estonia as a Civic Society: A Security Factor in the Baltic Sea Region and Europe." *Studia Diplomatica*, 45(6): 3-7.
- 16) Meri, Lennart. 1993. "Vabariigi President "Estonia" kontserdisaalis 24. veebruaril 1993." 24. veebruar. <https://vp1992-2001.president.ee/est/k6ned/K6ne.asp?ID=4250> (Külastatud 8. aprill 2021).
- 17) Meri, Lennart. 1998a. "The Security of Estonia." *The RUSI Journal*, 143(2): 1-4.
- 18) Meri, Lennart. 1998b. "Address of the President of the Republic of Estonia, Mr Lennart Meri." 4. november.
<https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981104a.htm> (Külastatud 8. aprill 2021).

- 19) Meri, Lennart. 1998c. ""Teine Vahemeri", Braunschweig, 20. november 1998." 20. november. <https://vp1992-2001.president.ee/est/k6ned/K6ne.asp?ID=3955> (Külastatud 12. mai 2021).
- 20) Meri, Lennart. 2000. "Estonia's security and defence policy new steps towards NATO membership." *The RUSI Journal*, 145(3): 18-20.
- 21) Meri, Lennart. 2001a. "Vabariigi President Eesti Vabariigi 83. aastapäeval "Estonia" teatrisaalis." 24. veebruar. <https://vp1992-2001.president.ee/est/k6ned/K6ne.asp?ID=1021> (Külastatud 9. aprillil 2021).
- 22) Meri, Lennart. 2001b. "Vabariigi President Riigikogus 8. oktoobril 2001." 8. oktoober. <https://vp1992-2001.president.ee/est/k6ned/K6ne.asp?ID=10819> (Külastatud 8. aprillil 2021).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kirke Katariina Siimso,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Rahvusliku, regionaalse ja Euroopa identiteedi pingeväli Václav Haveli ja Lennart Meri publitsistikas aastatel 1989-2004“ (inglise keeles „National, Regional and European Identity in the Writings of Václav Havel and Lennart Meri in 1989-2004“), mille juhendaja on Eva Piirimäe, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, alates **16.05.2021** kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Tartus 16.05.2021

Kirke Katariina Siimso

16.05.2021